

**FAKULTET
ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE
TIVAT**

DRAGAN IVANOVIĆ

**KULTURA MEDITERANSKIH ZEMALJA I KULTURNE
TEME I RELACIJE U NJIMA
SPECIJALISTIČKI RAD**

TIVAT, 2015.

**FAKULTET ZA MEDITERANSKE POSLOVNE STUDIJE
TIVAT**

**KULTURA MEDITERANSKIH ZEMALJA I KULTURNE
TEME I RELACIJE U NJIMA
SPECIJALISTIČKI RAD**

Predmet: Kultura mediterana

Mentor: Prof. dr Stevo Nikić

Student: Dragan Ivanović

Studijski program:

**Nautički turizam i
upravljanje marinama**

Broj indeksa: S11/14

Tivat, jun 2015.

SADRŽAJ:

ABSTRAKT	3
UVOD	3
1. OPŠTI PODACI O MEDITERANU	4
2. POJAM KULTURE	5
ITALIJA	7
1.1. Multikulturalizam u Italiji	7
1.2. Kulturne teme (umjetnost, sport i hrana)	7
1.3. Kulturne relacije	8
1.4. Kulturna metafora (Italijanska opera)	8
2. ŠPANIJA	9
2.1. Kulturne teme (umjetnost, sport i hrana)	9
2.2. Kulturne relacije	10
3. GRČKA	11
3.1. Kulturne teme (umjetnost, sport i hrana)	11
3.2. Kulturne relacije	13
4. TURSKA	14
4.1. Kulturne teme (umjetnost, sport i hrana)	14
4.2. Kulturne relacije	16
5. FRANCUSKA	16
5. 1. Kulturne teme (umjetnost, sport i hrana)	16
5.2. Kulturne relacije	19
6. MONAKO	19
6.1. Kulturne teme (umjetnost i sport)	20
6.2. Kulturne relacije	21
7. MALTA	22
7.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)	23

7.2. Religija na Malti	25
8. HRVATSKA	26
8.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)	26
8.2. Kulturne relacije	29
9. BOSNA I HERCEGOVINA	30
9.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)	30
9.2. Kulturne relacije	32
10. CRNA GORA	32
10.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)	32
10.2. Kulturne relacije	34
11. ALBANIJA	35
11.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)	35
11.2. Kulturne relacije	37
12. SIRIJA	38
12.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana).....	39
12.2. Kulturne relacije	40
13. EGIPAT	41
13.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana).....	42
13.2. Kulturne relacije	44
14. TUNIS	45
14.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana).....	45
14.2. Kulturne relacije	47
15. ALŽIR	48
15.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana).....	48
15.2. Kulturne relacije	49
ZAKLJUČAK	51
LITERATURA	52

ABSTRAKT

Ljudska je nesposobnost da temeljno i kritički istražuje u toku jednog životnog vijeka nepregledno polje ljudske istorije prepune izvora izuzetnog materijala.

UVOD

U ovom radu istražuju se kulture nekih mediteranskih zemalja, njihove razlike i osobenosti i njihove međusobne relacije.

U radu se pokušava da se na što kvalitetniji način opišu petnaest najbitnijih i po mišljenju autora najljepših mediteranskih zemalja (Španija, Francuska, Monako, Italija, Malta, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Albanija, Grčka, Turska, Sirija, Egipat, Tunis i Alžir), koje je kandidat u prošlosti imao prilike da posjeti i uživa u njihovim kulturnim ljepotama i različitostima. Nastojalo se da se što bolje oslika svaka kultura ponaosob, kao i da se rad upotpuni sa mnogim zanimljivostima.

1. OPŠTI PODACI O MEDITERANU

„Strašno sam volio Sredozemlje, nedvojbeno zato što potječem sa sjevera, poput tolikih drugih, nakon tolikih drugih.“¹

Mediteran čini desetine mora, načina života i civilizacija. Sve sličnosti i razlike ovog prekrasnog dijela svijeta se mogu shvatiti tek onda kada se sagledaju kao cjelina. Mediteran se najbolje može opisati kao voda okružena kopnom. Sa svih strana oko ovog mora na sjevernoj i jugo-zapadnoj strani su planine dok jedini važan prekid ide od Tunisa do Sirije, gdje prostrana pustinja doseže do same obale. Drevne mediteranske civilizacije su svoje početke razvoja započinjale u podnožju planina i u ravninama, na obalama mora i u deltama rijeka, dok je planina predstavljala zaseban svijet izvan civilizacije koja je označavala čuvara običaja, govora, kulture i slično. Slikovito se mogu objasniti granice Mediterana, koje su na sjeveru označene granicom uzgajanja masline dok su na jugu omeđene najjužnijim zasadima palme. Mediteranska klima je posebna iz razloga jer ne zavisi od lokalnih uslova već isključivo zavisi od uticaja Sahare i Atlantika. Pola godine je zastupljen suvi toplotni talas sa Sahare, dok ostalih pola godine prevladava vlažni talas sa Atlantika koji donosi velike vjetrove i kišu. Zbog toga što je uticaj atlantske vlage sve umjereniji idući sa zapada ka istoku klima na Levantu je blaža i povoljnija i upravo su iz tog razloga na istoku Mediterana i nastajale prve civilizacije. Ovako jedinstvena klima je uslovia razvoj poljoprivredne civilizacije na svim obalama Mediterana, a to su svakako civilizacije masline i vinove loze. Glavni i možda i najveći problem mediteranske klime je suša. Kiša koja dolazi sa Atlantika pada samo zimi i u proljeće i na taj način ne doprinosi razvoju poljoprivrede. Zato masline za dozrijevanje svog ploda koriste kiše koje padaju krajem jeseni, a pšenica sazrijeva do početka maja. Ovakva klima jedino odgovara žbunastim biljkama koje imaju sposobnost da čuvaju vlagu ili su obložene trnjem ili čvrstom korom koja ih brani od suše. Klima nikako ne odgovara rastu i razvoju šuma. Isto tako, kao posljedica dugih suša, nastaje nedostatak pašnjaka a samim tim i stoke. Zemljište se sastoji od neplodnih krečnjačkih predjela i rijetkih rastresitih nanosa. Zato se može slobodo reći da poljoprivredno zemljište opstaje samo zahvaljujući velikom ljudskom naporu. Zemlja ne smije da se zapusti, jer se kasnije teško može povratiti. Zbog toga i najbolje opstaju maslina i loza. Vina i ulja ima u izobilju, ali zato veliku brigu uvijek predstavlja nedostatak žita.

Kada je ribolov u pitanju, Mediteran je siromašno more jer je i danas ulov svih država zajedno jednak trećini norveškog ulova ribe a tako je bilo oduvijek. Najvidljivija posljedica ovoga je veliko siromaštvo ljudi sa Mediterana pa otuda i osobine Mediteranaca kao što su marljivost, suzdržanost, jednostavnost.²

¹ Braudel F., „Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II“, Antibarbarus, 1998., str. 1.

² <http://www.scribd.com/doc/148960826/FERNAN-BRODEL-Mediteran#scribd>, Datum i vrijeme konekcije, 11.04.2015., 11 h

Na Mediteranu postoji cijeli niz usko zbijenih planinskih poluostrva, ispresijecanih ravnicama od jako velikog značaja kao što su: Italija, Balkansko poluostrvo, Mala Azija, Sjeverna Afrika, Iberijsko poluostrvo. Isto tako, može se sa pravom reći da je Mediteran mnogo više od jedinstvene vodene mase, ono je kompleks mora.

Poluostrvo i more predstavljaju dvije velike cjeline koje se moraju posmatrati kako bi se mogli utvrditi i shvatiti opšti uslovi ljudskog života i postojanja na ovom podneblju. Važno je istaći to da čak ni te dvije cjeline nisu dovoljne da bi se shvatio Mediteran.

Prema jugu Mediteran nije sasvim odvojen od ogromne pustinje koja se prostire od atlantske Sahare do pustinje Gobi, od južnog Tunisa do južne Sirije. Pustinja je jedno od lica Mediterana.³

Mediteranske zemlje su one zemlje koje su teritorijalno smještene na području Mediterana i koje mu u kulturno-istorijskom pogledu gravitiraju.

Neke od ovih zemalja leže direktno na Sredozemnom moru, neke izlaze tek djelimično na njegovu obalu, dok neke opet nemaju nikakvog fizičkog dodira sa morem, ali mu istorijsko-kulturološki ipak pripadaju.

"Mediteran je središte svijeta (lat. medius – srednji + terra – zemlja, Sredozemlje) i kako mu se uobičajeno tepa (već zgažena fraza), kolijevka zapadno-europske filozofije, znanosti, umjetnosti te hebrejsko-kršćanske i, kasnije, islamske religijske tradicije, dakle, temelj općenito europske i dijelom islamsko-orijentalne kulture i civilizacije."⁴

Može se slobodno reći da ne postoje države koje međusobno nijesu bile u konfliktima i ratnim sukobima. Mediteran je oduvijek bio spona tri kontinenta, odnosno zajednički prostor koji je sastavljen od samih različitosti (razdoblja mesopotamske, egipatske, feničanske, kartaginjanske, iberijske, grčke, galske, rimske, arapske, berberske, jevrejske i turske kulture), ali i životno žarište u kojem su se oduvijek osjećali tragovi zajedničke i burne prošlosti i koji je obilježen sličnim načinom življenja. Interesantna je činjenica da se na Sredozemlju od pamtivijeka sve razmjenjivalo, dakle i ljudi i misli i jezik i istorija i kultura i tehnologija (oružje i oruđe) i način života i navike. Upravo zbog svega ovoga, zbog svoje različitosti, je to jedinstven svjetski prostor. Mediteran je prostor na kojem danas živi više od pola milijarde ljudi u 26 država a to su: Gibraltar, Španija, Francuska, Monako, Italija, Malta, Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Albanija, Grčka, Turska, Bugarska, Rumunija, Ukrajina, Gruzija, Kipar, Sirija, Liban, Izrael, Egipat, Libija, Tunis, Alžir i Maroko.

2. POJAM KULTURE

Kultura predstavlja opisni pojam, koji se određuje kao sveukupnost stvaralaštva, koje je čovjek otkrio, razvio u svom evolutivnom razvoju. Kultura je spoj priroda unutar i izvan

---

³ Nikić S., „Kultura Mediterana“, Tivat, 2015., str. 2.

⁴ Kalčić M., „Mediteran - more različitosti“, Pula, 2008., str. 2.

jednog društva. Ona pomaže ljudima da postanu dio svoga društva. Određuje nam ko smo i kojim grupama pripadamo.

Ona prožima većinu područja našeg života određujući, kako ćemo se obući i šta bismo trebali jesti. Kultura prožima društva. Ona utiče na gotovo sve što mi radimo, vidimo, osjećamo, vjerujemo, uzimajući bilo koji aspekt našeg života. Ona nam određuje na čemu spavamo, šta jedemo, šta oblačimo, kako se mi zovemo i kako zovemo naše članove porodice, učitelje, nadređene na poslu, autoritete, svještenstvo i sl.

U svim dijelovima društva, kultura otvara i prožima kulturne norme, vrijednosti i vjerovanja pomažući njenim članovima da se prilagode u njenoj okolini. Interesantna je činjenica, koju predlažu antropolozi, da je izvjesnim boravljenjem unutar neke kulture moguće na višem stepenu razumjeti brojne strane te kulture. Ova gledišta su nazvana "iza pozornice kulture" (backstage culture). Termin se odnosi na znanje i činjenje koje pripadnik neke društvene grupe ne želi voljno da dijeli sa drugima. Tako ukoliko nastojimo da razumijemo dublje značenje kulture moramo otići dalje od čulnog posmatranja i pogleda kroz oči članova zasebne kulture. To se obično dešava u slučaju kada živite unutar kulture neko vrijeme i naučite jezik te kulture.

„Kultura se definiše kao obrazac za ponašanje stečene i transformirane kroz simbole, konstruirane i distinktirano prihvaćene od strane humanih grupa, uključujući njihovo utjelovljenje i komplementarno učenje značenja održivo kroz artefakte.“⁵

Pošto ni jedna druga vrsta na našoj planeti ne posjeduje kulturu, nesumnjivo da je kultura jedna od najbitnijih, ako ne i najvažnija karakteristika čovjeka i ljudskog društva uopšte.

Isto tako, kultura se može posmatrati i sa gledišta sveukupnih materijalnih i duhovnih vrijednosti, koje je čovjek stvorio i koje mu služe za pobjeđivanje prirodnih sila, unapređenje proizvodnih i zadovoljenje nekih drugih ljudskih potreba. Materijalnu kulturu čine proizvodna sredstva i ostala materijalna dobra, a duhovna kultura obuhvata: moral, religiju, umjetnost, filozofiju, nauku i običaje.⁶

Sagledavanje kulture može biti i kroz način života nekog naroda ili društvene grupe koja ima različita svojstva i oblike značenja, a uključuje sve forme društvene, umjetničke i intelektualne aktivnosti. Kultura nije samo umjetnost, odnosno estetski sud izabrane manjine koja je obrazovana kako bi znala cijeliti određene kulturne aktivnosti; ona uključuje život i interese najobičnijih ljudi, građana, seljaka, domorodaca i imigranata, umjetnika i privrednika.

Kultura uključuje duhovni nivo (vrijednosti, norme, saznanje), materijalni nivo (proizvodi čovjekovog ponašanja i djelovanja), način života zajednice (modaliteti prožimanja duhovnog i materijalnog nivoa) u stalnom procesu.⁷

---

⁵ Kroeber K., Famous Culture, „A Critical Review of Concepts and Definitions“ (1963, 1952), str. 128.

⁶ Marušić A., Mantić M., „Sociologija“, Panorama, Zagreb, 1967., str. 167.

⁷ Jelinčić D.A. „Abeceda kulturnog turizma“, Intermedia, Zagreb, 2008., str. 28.

1. ITALIJA

Slika 1: Koloseum u Rimu

Izvor: www.google.com

Ovo je najveći i najpoznatiji amfiteatar u rimskom svijetu. Nekada su se tu održavale gladijatorske borbe, koje je pratilo 50.000 posjetilaca. Gradnju Koloseuma započeo je car Vespazijan 72. godine, a završen je deset godina kasnije. Karakteriše ga nekoliko stilova: dorski, jonski i korintski. Koloseum je 2007. godine proglašen za jedno od novih sedam svjetskih čuda.

1.1. Multikulturalizam u Italiji

Stanovništvo Italije pretežno čine Italijani. Ona danas broji 58 miliona stanovnika. Službeni jezik je italijanski, ali takođe su vrlo zastupljeni i njemački, francuski i slovenački jezik.

1.2. Kulturne teme (umjetnost, sport i hrana)

„Italija je zemlja koja je uzor mnogim drugim zemljama u likovnoj umjetnosti, arhitekturi i kulturi. Poznata je po grandioznim i predivnim građevinama kao što su Koloseum i krivi toranj u Pizi. Danas je jako poznata po svojoj modnoj industriji kao i dizajnu namještaja. Instrumentalna i vokalna klasična muzika je sastavni dio italijanskog identiteta. Po njihovoj operi postali su prepoznatljivi ostatku svijeta.“⁸

U Italiji se nalazi veliki broj spomenika koji su upisani na UNESCO-v spisak svjetske baštine, a koji poput njenih nadaleko poznatih gradova (Rim, Firenca, Venecija), privlače veliki broj turista. Pored brojnih veličanstvenih kulturno-istorijskih spomenika, Italija ima i predivnu obalu, jedinstvena planinska jezera i planine. Zbog svega ovoga, Italiju godišnje posjeti preko 40 miliona turista.

„Italijani su takođe poznati po njihovoj strasti prema sportu. Njihova ljubav prema sportu potiče od gladijatorskih borbi u drevnom Rimu. Italija je četvostruki prvak svijeta u

---

⁸ Stanojević, Zečević O., „Kulturne relacije“, Evropski univerzitet, Beograd, 2008., str. 244.

fudbalu, najpopularnijem sportu u Italiji. Isto tako mogu se pohvatiti i sa mnoštvom trofeja u košarci, kao i u odbojci.“⁹

Italijanska kuhinja zapravo spada u omiljene i najukusnije kuhinje u svijetu. Veoma su zastupljene sve vrste tjestenina sa svim mogućim vrstama povrća, kao i njihovo tradicionalno jelo pizza. Italija ima veoma dobru i ukusnu pršutu, razne vrste sireva, svježu ribu i morske plodove, a isto tako je vrlo poznata i po sladoledu vrhunskog kvaliteta.

Najpoznatije vrste špageta su upravo dobile naziv po gradovima u ovoj zemlji, pa tako imamo špagete milaneze i špagete bolonjeze.¹⁰

1.3. Kulturne relacije

Način komunikacije u Italiji predstavlja u potpunosti odraz njihove dinamičnosti i temperamenta. Često upadanje u riječ drugoj osobi i učestalo prekidanje razgovora na poslovnim sastancima ne treba posmatrati sa čuđenjem, jer je to upravo svojstveno italijanskom stilu komunikacije.

Prilikom direktnog kontakta Italijani drže određeno rastojanje i šalju mnoštvo informacija neverbalnim putem. Kontakt očima je takođe jako bitan.¹¹

1.4. Kulturna metafora (Italijanska opera)

Posebna kulturna metafora za Italiju je opera koja obuhvata muziku, javni spektakl i sjaj, dramsku akciju i osjećaj za vjeru. Ona može biti tragična ili komična, vrlo lična ili kitnjasto javna, sa horskim ili solo pjevanjem, izražavajući se kroz jezik, pokrete, muziku i uvijek kroz operu.

Opere i operске pjesme reflektuju smisao italijanske kulture i prihvaćene su od strane Italijana emocionalnom vezanošću koju manje dramatični ljudi teško mogu da razumiju. Italijani su često veliki dramski glumci što možemo očekivati i od kreatora opera.¹²

Njihovi poznati kompozitori su Vivaldi, Rosini, Pučini, Verdi.

---

⁹ Ibid., str. 245.

¹⁰ Ibid., str. 246.

¹¹ Ibid., str. 247.

¹² Ibid., str. 252-253.

2. ŠPANIJA

Slika 2: Sagrada familia, Barselona

Izvor: www.google.com

Sagrada Familija je čuveno remek-djelo Antonija Gaudija. Nalazi se u Barseloni i važi za najposjećeniju turističku atrakciju Španije. Gradnja ove katedrale započeta je 1882. godine, a plan je da se završi 2025. godine. Sagrada Familija je rimokatolička bazilika do sad urađena u gotičkom stilu. Iako njena gradnja još uvijek traje, upisana je na UNESCO-v spisak svjetske baštine.

2.1. Kulturne teme (umjetnost, sport i hrana)

Španija važi za jednu od najljepših zemalja Evrope, koju godišnje posjeti preko 50 miliona turista. Burna istorija i preplitanje različitih kultura na njenoj teritoriji, ostavili su za sobom brojne antičke spomenike, srednjovekovne hramove i palate, građevine iz rimskog perioda.

Kraljevska palata je zvanična rezidencija španske kraljevske porodice u Madridu, ali se koristi samo za državne ceremonije. Sagrađena je između 1738. i 1755. godine. Kraljevska palata prostire se na površini od 135.000 m², i ima 2.800 soba. Po površini je najveća palata Evrope.

U Kordobi se nalazi jedan od najveličanstvenijih spomenika islamske umjetnosti, Velika Abd-ar-Rahmanova džamija, građena od 785. do 987. godine. Nekada je bila najveća džamija Španije, a danas je glavna katedrala španske nadbiskupije Kordoba.

El Escorial je istorijska rezidencija kraljeva Španije, koji danas služi kao manastir, kraljevska palata, muzej i škola. Sastoji se od dva kompleksa velike istorijske i kulturne važnosti: El Real Monasterio de El Escorial i La Granjilla de La Fresneda. 1984. godine El Escorial je upisan na UNESCO-v spisak svjetske baštine, popularna je turistička destinacija koju godišnje posjeti više od 500.000 posjetilaca.

Brojni veliki slikari su živjeli u Španiji. Među najpoznatijima su El Greko, Velaskez, Francisko Goja, Salvador Dali, Pablo Pikaso.

Antonio Gaudi, bio je najpoznatiji i najneobičniji arhitekta 20. vijeka koji je uljepšao Barselonu.

Muzika je oduvjek smatrana važnim izrazom španske kulture. Poznato je više od 1.000 različitih plesova.

Za Špance je svakako najveće uzbuđenje upravo u fudbalu, koji im privlači najviše pažnje. Fudbalsko prvenstvo Španije je poznato kao jedno od najatraktivnijih nacionalnih prvenstava.

Najpoznatiji klubovi su Barcelona i Real Madrid, koji istovremeno predstavljaju nepomirljive rivale, čije suparništvo nadmašuje fudbalske okvire.

Borba bikova, odnosno poznata Korida, predstavlja jednu od najpoznatijih španskih tradicija u svijetu. Korida se sastoji od šest borbi koje traju tačno dva sata i počinje u pet sati poslije podne. U koridi učestvuje šest bikova i tri toreadora. Svečanost počinje tako što toreador izvodi pokrete kratkim ogrtačem, provjeravajući žustrinu bika, a zatim slijedi prva borba sa bikom koja je podijeljena u tri dijela. U prvom dijelu programa izlazi pikador, sa ciljem da izmori bika i da mu zada tri uboda kopljem. U drugom dijelu dolaze banderiljeri, sa ciljem da zabiju tri para banderilja biku u vrat. U trećem dijelu, ujedno i posljednjem dijelu programa, toreador zadaje konačni udarac već izmorenom i razdraženom biku.

Ako vještina, umijeće i pokreti toreadora zadovolje zahtjevnu publiku, ona ga svo vrijeme frenetično prati aplauzom uzvikujući Ole.¹³

Kuhinja španije važi za jednu od najboljih u svijetu. Ovdje nije riječ samo o jednoj nacionalnoj kuhinji već o više regionalnih kuhinja. Tradicionalno špansko jelo je paelja koju svaka porodica priprema na svoj način, po nekom svom jedinstvenom receptu koji sebično čuva od drugih. Ne postoji Španac koji ne umije da spremi ovo jelo kao i tortilju i čuveni ćuros.¹⁴

Najpoznatija njihova pića su raznovrsna vina i piva kao i karakteristična sangrija.

2.2. Kulturne relacije

U Španiji je porodica uvijek na prvom mjestu. Pošto mnogi poslovni ljudi u Španiji govore engleski jezik, poslovna saradnja je lako ostvariva i uspostavljanje poslovnih poznanstava se najčešće obavlja tokom obroka. Pregovori su dugački i studiozni i zahtijevaju strpljenje. Jako su srdačni u komunikaciji i izuzetno drže do svojih stavova i jako teško mijenjju svoje mišljenje. Ponos i čast su im jako bitni i loše stvari uvijek nastoje da saopšte sa pažljivo odabranim riječima.

Kako bi ostvarili što bolje odnose sa Špancima, potrebno je pričati sa njima o španskoj tradiciji, flamenku, putovanjima, sportu i porodici. Veoma su humani i veoma su osjetljivi.

---

¹³ Ibid., str. 285.

¹⁴ Ibid., str. 286.

3. GRČKA

Slika 3: Akropolj, Grčka

Izvor: www.google.com

Akropolj je stjenovito brdo, antičko svetište posvećeno grčkoj boginji Atini zaštitnici grada Atine, u samom centru doline Atike. Visine je oko 150 m, a sam vrh čini platforma dimenzija 300 x 150 m, gdje se nalazi arhitektonski kompleks. Brdo je prvi put utvrđeno zidovima u mikenskom periodu, a djelovi tih prvih zidina su i danas vidljivi, naročito na jugoistoku Propileje. Zidovi utvrđenja koji danas dominiraju su izgrađeni poslije persijskih ratova u prvoj polovini 5. vijeka p.n.e.

3.1. Kulturne teme (umjetnost, sport i hrana)

Drevni Grčki narod je bio veoma poseban sa bogatom duhovnom i materijalnom kulturom. Može se slobodno reći da kulturi ovog naroda prethodi više perioda. Prvi period je period od 6000. do 2900. g. p.n.e. kada traje neolitski period s neolitskim kulturama. Oko 2900. ili 3000. g. p.n.e. započinje rano bronzano doba koje traje narednih 1.000 godina. U to vrijeme u Egejskom moru počinje da se razvija metalurgija, a najpoznatija je bronza od koje se proizvodi oruđe i oružje, naročito na Kritu, Cikladima i kopненоj Grčkoj. U periodu završetka ovog doba, oko 2.000. g. p.n.e. javlja se Minojsko doba na ostrvu Kritu. Ovo doba je dobilo ime po poznatom kralju Minosu a dijeli se na rani minojski period koji je trajao od 3.000 do 2.200 g. p.n.e., srednji minojski period koji je trajao od 2.200. do 1.500. g. p.n.e. i kasni minojski period koji je trajao od 1.500. do 1.000. g. p.n.e. Period naročito visokog kulturnog dostignuća Grčka doživljava u Mikensko doba koje je potrajalo negdje od 1.600. do 1.100. g. p.n.e. Mikensko doba se dijeli na rani, srednji i kasni heladski period. Početak gradnje monumentalnih grčkih skulptura počinje u arhajskom periodu od 750. do 500. g. p.n.e. Javljaju se gradovi - države (polis), počinje i grčka kolonizacija južne Italije i Sicilije. To širenje grčkih kolonija počinje od 500. do 336. g. p.n.e. kada je Grčka već podijeljena na bezbroj malih gradova - država koje su vodile iscrpljujuće međusobne ratove.¹⁵

¹⁵ <http://www.weebly.com/narodi-europe.htm>, Datum i vrijeme konekcije: 21.04.2015., 16 h

"Populacija Grka (procjena 2006) iznosila je preko 13.326.000 u 84 države. Najviše ih ima u: Grčkoj (9.590.000)."¹⁶

Grčka civilizacija se formirala od 1100. – 700. g. p.n.e. Nju formiraju plemena koja se oko 1100. g. p.n.e. doseljavaju sa sjevera na grčko poluosrvo.

Dvije glavne grupe plemena čine:

Dorci - plemena koja su se naselila uglavnom na kopnu i

Jonci - naseljavaju grčka ostrva i obližnju obalu Male Azije.

I pored jakog osjećanja srodstva i povezanosti, zasnovane na jeziku, vjeri i tradiciji, kao što su npr.: četiri velike Panhelenske (Svegrčke) svečanosti, Grci su ostali podijeljeni u puno malih nezavisnih polisa (gradova - država).

Početna tačka grčke hronologije je 776. g. p.n.e. - osnivanje Olimpijskih igara.

Helenski narodi su u skulpturi, slikarstvu i arhitekturi stvorili tipove i oblike i vrijednosti na kojima se temelji zapadna estetika. Oni su bili prvi narod u istoriji koji je opširno pisao o svojim umjetnicima, a te izveštaje su revnosno sakupljali Rimljani i prenijeli ih nama. Mi, dakle, grčku umjetnost poznajemo sa originala, pisanih izveštaja i rimskih kopija.

Periodi u grčkoj umjetnosti:

1. GEOMETRIJSKI STIL (XI - VIII vijek p.n.e.)
2. ARHAJSKI STIL (kraj VII vijek p.n.e. – 480. g. p.n.e.)
3. STROGI STIL (480. - polovina V vijeka p.n.e.) - je rana faza klasičnog vajarstva
4. KLASIKA (polovina V - 400. g. p.n.e.)
5. KLASIKA (400. – 325. g. p.n.e.) - pozna klasika ili predhelenizam
6. HELENIZAM (325. – 31. g. p.n.e.)

Partenon je antički hram posvećen boginji Atini izgrađen u 5. vijeku p.n.e. na atinskom Akropolju. Spada među najpoznatije preostale građevine antičke Grčke i primjer je starogrčke arhitekture. Simbol je antičke Grčke i jedan je od najvažnijih i najpoznatijih svjetskih spomenika kulture. Izgradnja hrama je započela 447. g. p.n.e. kad je Atinsko carstvo bilo na svom vrhu.

Erehtejon je karakterističan zbog svojih veličanstvenih Karijatida, skulptura mladih svještenica, koje svojim glavama pridržavaju svod hrama. Erehtejon je bio hram posvećen mitskom kralju - heroju Erehteiu (koji je kasnije poistovijećen sa Posejdom).

---

¹⁶ <http://www.weebly.com/narodi-europe.htm>, Datum i vrijeme konekcije: 21.04.2015., 16 h

Meteora je skupina grčkih pravoslavnih manastira izgrađenih na visokim kamenim liticama koje poput stubova idu u nebo, pored grada Kalambakija u zapadnoj Tesaliji. Manastiri su izgrađeni na liticama stijena visokim i do 500 metara. Meteora je bila skupina od čak dvadeset i četiri manastira, danas je preostalo samo šest (pet muških i jedan ženski).

Za Grčku se slobodno sa pravom može reći da je ona prijestonica sporta i sportskih aktivnosti od davnina. Ovdje je i nastala Olimpijada, još u antičkom periodu, pa se zbog toga i Grčka smatra kolijevkom sportova i sportskih takmičenja. Grci su i danas jako veliki ljubitelji sporta posebno fudbala i košarke.

Osvojili su evropsko fudbalsko prvenstvo 2004. godine, a grčka super liga, koja broji šesnaest timova, predstavlja najveću domaću fudbalsku ligu.¹⁷

Kada se govori o kuhinji, prvo što treba spomenuti je to da su Grci jako gostoljubiv narod i da pripremanje hrane za njih podrazumijeva da ukus i svježina odgovara i gostu i domaćinu. Sva jela pripremaju na maslinovom ulju vrhunskog kvaliteta, od maslina koje uzgajaju na svakom ćošku, i uglanom peku meso i ribu na žaru. Jela koja su dio nacionalne kuhinje u Grčkoj su ćufte, punjene paprike, musaka sa patlidžanom, ali i razne vrste pita. Grci veoma kasno večeraju, uglavnom oko 22 h, ali večere su im obično jako lagane i bogate povrćem. Uz večeru vole da uživaju u laganoj mediteranskoj muzici, ali i u opojnom vinu.

Kada je riječ o poslasticama jako su poznati po baklavi, piti od oraha, alvi i po slatkom od dunje, višnje, badema i pomorandže.¹⁸

3.2. Kulturne relacije

Kada su u pitanju kulturne relacije, vrijednosti ove kulture su razum, sloboda, štedljivost, ljubav prema moru, bliske porodične veze i talenat za biznis. Prezime u ovoj državi je veoma važno. Ovoj kulturi je jako bitno obrazovanje, intelektualne vještine, kao i bogatstvo porodične veze.

Grčka kultura je tipično mediteranska što podrazumijeva bliskost u komunikaciji, grljenje i ljubljenje.¹⁹

Ritam života im je jako spor i obično stalno kasne na sastanke, uz dobar izgovor i toplo izvinjenje. Veoma su pričljivi, sugestivni i jako im je bitan kontakt sa očima. U toku razgovora pažljivo slušaju svog sagovornika. Jako su šarmantni, ali i veoma ozbiljni u pregovorima. Mudri su i sa puno iskustva. Stariji ljudi imaju veliki autoritet i oni uvijek imaju prednost.

---

¹⁷ Stanojević, Zečević O., op. cit., str 326.

¹⁸ Ibid., str. 327.

¹⁹ Ibid., str. 329.

4. TURSKA

Slika 4: Aja Sofija, Istanbul

Izvor: www.google.com

Aja Sofija ili Crkva Svete mudrosti (grčki: Hagia - sveta, Sophia - mudrost) građevina je u Istanbulu, koja je bila izgrađena kao crkva, zatim prenamijenjena u džamiju, a potom u muzej. Predstavlja remek-djelo vizantijske arhitekture i umjetnosti. Aja Sofija je izgrađena u doba vladavine cara Justinijana. Jedno od najvećih graditeljskih dostignuća u istoriji čovječanstva izgrađeno je za samo pet godina: od 532. do 537. g. Crkva je bila posvećena Hristu kao personifikaciji Svete Mudrosti. Izgrađena je od kamena i opeke, visoka 55 metara, a prečnik kupole joj iznosi 31 metar.

4.1. Kulturne teme (umjetnost, sport i hrana)

Tursku često nazivamo kolijevkom civilizacije. Prepuna je arheoloških ostataka starih Grka i Rimljana, zajedno sa blagom sultana iz Otomanske dinastije. Za vrijeme Otomanske imperije, uz muziku je bio jako popularan ženski ples koji se izvodio u haremima. Harem je bio dio kuće odvojen za žene koje su živjele u kući. Sultanovi haremi su bili veoma veliki i u njima je bilo više stotina žena.

U arhitekturu Turske prelamaju se svi istorijski periodi Mediterana kroz koje je ovo podneblje prošlo, od antičkih i rimskih građevina, preko ranohrišćanskih i posebno vizantijskih crkava, među kojima se posebno ističe crkva Sv. Sofija u Istanbulu (danas muzej), potom islamskih džamija, od kojih je najljepša Plava, takođe u Istanbulu.

Troja je jedan od najpopularnijih znamenitih lokaliteta Turske. Istorijska činjenica ali i legenda o Troji je nešto što se prepričava iz generacije u generaciju, i biva inspiracija i dan danas, što zbog veličine Homerovog djela "Ilijada", što zbog same intrigantnosti koju trojanski konj plijeni i zbog načina na koji su Grci porazili Trojance u Trojnaskom ratu. Nalazi se na UNESCO-voj listi svjetske kulturne baštine.

Pamukale je pamučna tvrđava koja predstavlja jedno nevjerovatno čudo prirode ukombinovano sa ljudskom kreativnošću i istorijskom notom koju je UNESCO prepoznao i prosto morao da svrsta u svjetsku kulturnu baštinu. Pamukale predstavlja termalni mineralni izvor koji je kroz milenijume proizveo prirodne geološke oblike u kojim su se taložili minerali da bi na kraju proizveli blistavo bijele kaskade sa malim bazenima prirodne vode, koji u neku ruku podsjećaju kao da su u pitanju bazeni od leda.

Istanbul koji je glavni grad Turske, je prvo bio kolonijalna naseobina Grka iz Megare, 667. godine p.n.e. a dalji tok događaja je doveo do njegovog prosperiteta što je uslovalo da postane prijestonica Istočnog rimskog carstva i na taj način otpočne svoj milenijumski značaj, da bi danas UNESCO svrstao kulturne i istorijske znamenitosti Istanbula pod svjetsku kulturnu baštinu.

Kapadokija je jedno od najmističnijih oblasti u Turskoj, koja je karakteristična po svojim podzemnim gradovima (trideset i šest) i objektima izgrađenim u bijelom kamenu tj. od bijelog vulkanskog pepela, nastalim u 6. vijeku p.n.e. i dalje se vremenski razvijavši u ono što je danas preostalo da vidimo.

„Turska je jedina zemlja u svetu koja ima u svom Ustavu zakon o sportu, čime se postiže da država brine o razvoju fizičkog i mentalnog zdravlja stanovnika Turske, kao i da utiče na razvoj sporta među širokim masama.“²⁰ Jako su popularani fudbal i košarka.

Svako ko posjeti sultanovu palatu Topkapi Saraj osjeti značaj kulinarske umjetnosti koja je iznošena pred sultane. U ovoj palati su se nalazile ogromne kuhinje. Do 17. vijeka, u palati je živjelo oko 1.300 osoblja koje je radilo u kuhinji. Bilo je na stotine kuvara gde je svaki bio specijalizovan za drugu kategoriju, kao što su supe, rižoto, kebabi, povrće, riba, hlebovi, peciva, slatkiši i alva, sirupi, džemovi i pića. Svi oni hranili su svakodnevno na desetine hiljada ljudi, i uz to, stotine poslužavnik sa hranom se slalo svuda po gradu kao poklon vlastele stanovništvu. Činjenica koliko je hrana bila značajna, mogla se ogledati i u strukturi otomanske vojne elite reda janjičara. Komandanti glavnih divizija bili su poznati kao „ljudi za supu“, ostali visoko rangirani oficiri bili su „glavni kuvar“, „pekar“, „sudoperač“ i „pekač palačinki“, iako njihove dužnosti nisu imale nikakve veze sa kuhinjom i hranom. Veliki kotao koji se koristio za pripremu riže je imao veliki značaj za janjičare u svakoj diviziji. Kuhinja je za njih istovremeno bila i politički centar; kada god bi janjičari odlučili da zahtijevaju promjene u sultanovoj vladi, ili glavu velikog vezira oni bi svoj kazan za rižu obrnuli naopačke. Izraz „obrnuti kazan“ se još uvijek koristi da se opiše pobuna između nižih redova vlasti.²¹

Istanbul je dugo bio preijstonica svijeta i imao je sav mogući prestiž, pa je zato i često bio imitiran. U isto vrijeme, iza njega je stajala ogromna organizacija i infrastruktura što je omogućavalo da se svo svjetsko bogatstvo sliva upravo u njega.

---

²⁰ Ibid., str. 340.

²¹ Turska – kultura i bogatstvo gastronomije, www.hranazadusu.com, Datum i vrijeme konekcije: 28.04.2015., 22:40 h

4.2. Kulturne relacije

Upornost je jedna od najistaknutijih karakteristika Turaka. Od stranaca očekuju da dolaze na vrijeme na sastanke. Godine se jako poštuju u Turskoj. Prema starijima se uvijek ophode sa punim poštovanjem. Stariji se uslužuju prvi, predstavljaju prvi, prvi izlaze na vrata. Pristojnost je ovdje jako važna. Javno neslaganje ima za posljedicu gubitak obraza, tako da će Turčin jako teško reći ne.

5. FRANCUSKA

Slika 5: Luvr, Pariz

Izvor: www.google.com

Muzej Luvr je jedan od najvećih svjetskih muzeja sa skoro 35.000 izloženih dijela na preko 60.600 metara kvadratnih. Muzej se nalazi u palati sagrađenoj krajem 12. vijeka pod Filipom II. Zvanično je otvoren 10. avgusta 1793. godine izložbom sa 537 slika.

5.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)

Na prostoru današnje Francuske postoje mnogobrojni lokaliteti iz doba praistorije sa artefaktima raznih paleolitskih kultura i pećinskim slikama (među najznačajnije spada pećina Lascaux); menhiri (dugi kameni) i dolmeni (megalitski grobovi) potiču iz bronzanog doba; od VII vijeka razvila se keltska kultura (oružje i nakit od metala s vegetabilnim ornamentima). Od II vijeka jača uticaj antičke grčke i rimske umjetnosti; u drugoj polovini I vijeka niču rimski akvadukti, amfiteatri, slavoluci, pozorišta, hramovi i dr. (Nimes, Orange, Arles).

U doba predromanike razvile su se merovinška i karolinška umjetnost koje su sintetizovale antičku tradiciju s novim rustikalnim shvaćanjem novopridošlih plemena. Podižu se crkve po uzoru na starohrišćanske bazilike; izrađuju se skulpture u bronzi, reljefi u slonovači i zlatarski proizvodi (konjanički kip Karla Velikog).

U samostanima se razvijaju skriptoriji crkvenih knjiga ("Lotarov evanđelistar").

Jačanjem Crkve i feudalnoga društva Francuska postaje središte mnogih duhovnih i kulturnih pokreta i reformi u zapadnoj Evropi (samostan Cluny, Sveučilište u Parizu).

„Od XI. do poč. XIII. st. u doba romanike podižu se monumentalne romaničke crkve, samostani, burgovi i gradske vijećnice (Tours, Pariz, Avignon, Orange, Poitiers, Cluny). Crkve zadržavaju oblik bazilike, s ravnim stropom ili svodom, ponegdje s kupolom (bizantski uticaj). Romaničko kiparstvo strogo je podređeno arhitektonskoj kompoziciji i dekoraciji građevina. Fresko slikarstvo oslanja se na iluminaciju; javljaju se oslikani vitraži (Chartres, St. Denis); u zlatarstvu se obimno radio emajl (Limoges), raskošne tapiserije i tkanine za odjeću izrađuju se u krojačnicama Toursa, Chartresa i Reimsa.

Gotika se javlja već početkom XII st. (opatijska crkva St. Denis u Parizu); pun zamah izgradnje dogodio se tokom XIII st u bogato raščlanjenim vitkim crkvenim građevinama dijelom Francuske (Chartres, Reims, Amiens, Rouen, Pariz i dr.).

Upotrebom sve bogatijih ukrasa nastaje plamena (flamboyant) ili cvjetna gotika (Rouen, Troyes). U gotičkom stilu grade se reprezentativne vijećnice (Arras), građanske i cehovske kuće, palate, utvrđenja (Carcassonne, Avignon) te utvrđene rezidencije (papinski dvor u Avignonu).

Gotičko je kiparstvo vezano uz arhitekturu (kameni portali s mnogim kipovima i reljefima, oltari, pregrade, kipovi na kapitelima); reprezentativni primjeri nalaze se na prvostolnicama u Chartresu, Amiensu, Reimsu, Vézelayu i Strasbourgu.

Slikarstvo južne Francuske oslanja se na italijanske uticaje koji su stizali preko papinskoga dvora u Avignonu, a sjeverne Francuske na staronizozemsku tradiciju. U drugoj polovini XIII vijeka Pariz postaje središte izrade iluminiranih rukopisa; u minijaturnom slikarstvu unosili su se suvremeni sadržaji (minijature iz rukopisa “Časoslov vojvode od Berryja” braće Limbourg). Značajne su radionice vitraža (Chartres, Bourges i pariška Sainte-Chapelle) i tapiserije sakralnog i svjetovnog sadržaja (Pariz, Arras).

Italijanski umjetnici donijeli su renesansne elemente ponajprije u južnu Francusku. Grade se dvorci uz rijeku Loire (Blois, Amboise, Chambord) i u okolini Pariza (Chantilly).

Klasicizam se pojavio u doba Luja XIII (stil Luja XIV., 1660–1700). U tom je stilu započeta gradnja Louvrea, dvorca u Versaillesu (arhitekt L. Le Vau), a raskošan park oko dvorca, strogih geometrijskih uzoraka, projektirao je začetnik francuskoga parka A. Le Nôtre. „²²

Kada je riječ o hrani, može se sa pravom reći da su Francuzi oduvijek bili veliki gurmani. Istorija nam pruža mnogobrojne primjere koji potvrđuju da je hrana na ovom području predstavljala ogledalo nacionalnog identiteta i ponosa. U Parizu je 1900. godine organizovana Svjetska izložba, koja je koštala Francusku sto miliona zlatnih franaka. Tom prilikom upriličena je jedna od najvećih gozbi tog vremena, čiji se standardi i danas teško mogu oboriti: učesnike je posluživalo 3.600 konobara i kuvara, upotrebljeno je 250.000 tanjira i 90.000 čaša, potrošeno je 2.400 kg špargli, 27.000 kg pačijeg mesa, 1.200 litara sosa, 6.000 kg krušaka, 60.000 kg sitnog peciva, 50.000 litara vina i mnogo toga još.

---

²² Proleksis enciklopedija, Hrvatska, 2015., www.poleksisenciklopedija.com, Datum i vrijeme konekcije: 28.04.2015., 23:05 h

Rezultat, nakon izložbe, je bio taj da Francuska prvi put napokon počinje sa uvozom namirnica iz drugih zemalja. Tih se dana po Parizu govorilo da "francuska kuhinja umire", ali jedan od najčuvenijih francuskih kuvara svih vremena Prosper Montagne smiruje glasine vizionarskom izjavom - ona ne umire, ona se "transformiše prema potrebama vremena".

Raznoliki običaji ponašanja za stolom, iz galsko-rimskog perioda su se jako dugo održali kod Francuza. Jedan od najvažnijih je svakako i taj da se voće jede na početku obroka, posebno breskve. Francuzi su donijeli jednu važnu novinu za sto, a to je supa. Ona se pravila od živine sa malo graška, a jela se tako što se na dno dubokog tanjira stavljao isiječen hljeb na kocke preko kojeg se sipao vreli bujon. Interesantno je naglasiti da su na isti način ispijali i vino. Može se slobodno reći da i danas svaki francuski meni započinje supom, a najpoznatije su supa od luka, supa od pasulja, kremasta supa od tikvica i nadaleko poznata avinjonska supa. Dolaskom Dinastije Kapeta na vlast, uvodi se i duh kurtoazije. U tom vremenu, obroci su podignuti na pijedestal, a ustalio se običaj da se prilikom večere serviraju srebrne posude iz kojih bi skriveni golubovi poletjeli do tavanica u momentu kad počne otvaranje tanjira i posuđa sa hranom. U vrijeme poznatog i cijenjenog Karla Velikog, koji je važio za prvog gospodara trpeze uvedena je upotreba senfa u kuhinji i koristio se kao preliv za salatu, meso i ribu. Danas je na cijeni upotreba posebne vrste senfa čije je porijeklo, naravno, iz Francuske, poznati dižon senf.

Luj XIII nije pretjerano volio da jede, ali je imao izuzetno istančan ukus. Uživao je u ragu od pečurki, i umro je dok ih je nizao na kanap ne bi li ih osušio za zimu. Za vrijeme njegove vladavine počelo je doba nove kuhinje koja više nije pretjerano začinjena.²³

Nasljednik Luja XIII, Luj XIV je želio da francuska kuhinja bude dostojna njegove slike i njegove Francuske, a to ja značilo da bude bogata, otmena i obimna. Jako brzo uveo je novi način serviranja, a broj službenih jela je rastao u skladu s brojem gostiju i može se slobodno reći da je on kuvanje uveo u modu u Francuskoj. Važna preokupacija visokog društva u tom periodu je bilo izmišljanje novih jela, a bonton je nalagao da se za vrijeme obroka govori o kuvanju. To je doba kada je i plemić Bešamel izmislio jedan od osnovnih, nezaobilaznih sosova koji se koristi do dana današnjeg i nosi naziv bešamel sos.

I drugi vladari su imali svoje karakteristike kada je hrana u pitanju: Luj XV je tražio da mu se hrana za noć servira pored kreveta, za svaki slučaj, a kraljica Marija Antoaneta jela je malo, jer je smatrala da se žvakanjem stvaraju bore. Tako je zahvaljujući njoj nastao pire od povrća, mousse, a počelo se i sa mljevenjem mesa.

Na Francusku otpada trećina ukupne svjetske proizvodnje vina.

Poznato je da Francuska ima 365 vrsta sireva, svaki za po jedan dan u godini. Kažu da ih sada ima i više. Prave se od kravljeg, ovčjeg, kozjeg i magarećeg mlijeka, i vezuju se za različite oblasti Francuske. Još su stari Gali uočili da sirevi pomažu kod varenja, pa ih zato Francuzi redovno jedu na kraju obroka.

---

²³ Specifičnosti i zanimljivosti Francuske nacionalne kuhinje, www.kuhinjica.com, Datum i vrijeme konekcije: 28.04.2015., 21:20 h

5.2. Kulturne relacije

Francuzi su opsjednuti uspjehom i takmičenjem. Imaju smisao za humor i nacionalno samopouzdanje. Francuzi su stekli zavidan uspjeh u intelektualnim, umjetničkim i naučnim dostignućima.

Francuzi sjede i stoje veoma blizu jedni drugima. Čest je fizički kontakt a poljubac i rukovanje je obavezno. Prilično su komplikovani slušaoci i zahtijevaju različite stvari kako bi im održali pažnju. Potrebno im je da sagovornik ima harizmu, da je duhovit, kratak i jasan i da predstavlja izazov.

Poslovni sastanci su im rijetko mirni, a dnevni red se često ne poštuje. Često su ćudljivi i prave probleme, bez davanja rješenja i očekuju od druge strane da da rješenje.

Ukoliko neko želi da uspostavi dobre poslovne relacije sa Francuzima, jako im je važno da budu upoznati sa njihovom istorijom i da znaju njihov jezik prije nego engleski, jer je njihov jezik bio prvi jezik u svijetu, koristio se u diplomatiji, a danas se tako malo o tome govori i zna.

6. MONAKO

Slika 6.: Palais du prince

Izvor: www.google.com

Palata Grimaldijevih je velika, ali prilično elegantna građevina koja se nalazi u središtu Monaco -Ville. Za javnost je otvoreno 15 prostorija unutar palate. Zanimljivo je vidjeti i smjenu straže koja se odvija svaki dan tačno u 11.55 sati.

6.1. Kulturne teme (umjetnost i sport)

Kneževina Monako je smještena na ogromnoj stijeni koja izgleda kao da se otkinula sa alpskog vrha i uronila u srce Mediterana. Nalazi se na Azurnoj obali, na oko 15 kilometara od Nice i graniči se sa Francuskom na istoku.

Monako je država, zapravo kneževina, koju čini 5 opština.

Među njima se ističu Monaco Ville - stari grad s Prinčevom palatom i Katedralom, i Monte Karlo - prije svega poznat po luksuzu. Ukratko, Monako i Monte Karlo nijesu isto.

Priča o Monaku neraskidivo je vezana za porodicu Grimaldi, koja ovom kneževinom uz manje prekide vlada već preko 700 godina.

Nakon Drugog svjetskog rata, 1949. godine, tron je preuzeo princ Renie III., utemeljitelj Monaka i Monte Karla kakve danas znamo. Kneževinu je učinio poslovnim, kulturnim, sportskim, ali i turističkim središtem. Zvali su ga i Princ graditelj.

Neki od njegovih projekata su melioracija tla, čime je površina Monaka povećana 20 posto, unaprjeđivanje luke, što je omogućilo pristajanje velikih brodova, ali i izgradnja čitave nove četvrti, koja je poslužila kao dom preduzećima visoke tehnologije.

Monako je država puna kulturno umjetničkih i istorijskih građevina.

Jako je značajna Prinčeva palata (Palais de Monaco), jedna od rijetkih vladarskih palata koja nije mijenjala svoju funkciju tokom vijekova, nego se i danas koristi kao dom porodice Grimaldi, a to je i jedna od rijetkih palata takve vrste koja je utvrđena.

U Monaco Ville-u nalazi se i poznati Okeanografski muzej (Musée Océanographique), predivna zgrada koja se goropadno izdiže iz stijene nad morem i očarava na prvi pogled. Muzej se često veže uz slavnog okeanografa Žaka Kustoa, koji je oduševljavao generacije svojim emisijama o podmorju i vodio ovu ustanovu više od 30 godina.

Nedaleko od Muzeja je i Katedrala Bezgrešnog začeća, sagrađena u 19. vijeku, gdje je sahranjena Princeza Grejs, kao i prijašnji prinčevi Monaka.

Sve ove građevine neko je morao izgraditi, a Monaco je posebno zadužio arhitekt Šarl Garnie. On je autor Opere, slavnog Kasina na istoimenom trgu u Monte Carlu (Place du Casino) i luksuznog hotela Hotel de Paris, ali slavu je ipak stekao kao autor pariske Opere. Place du Casino je inače najživlje mjesto Monaka, a ono što prvo skreće pažnju je rijetko viđena koncentracija ultra-skupih automobila (Lamborghini, Ferari, Meclaren, Bentley, Rolls Royce, Mercedes Benz...).

Važno je spomenuti ono što je Princa Reniea definitivno približilo masama, a to je ženidba sa Grejs Keli, holivudskom heroinom i jednom od najvećih glumica. Vjenčanje je bilo glamurno, s gostima poput Kerija Granta, Aristotela Onazisa, Ave Gardner i mnogih drugih osoba iz svijeta zabave i politike. Zanimljivo je da je nakon vjenčanja održano primanje za sve građane Monaka, na kojem su imali priliku upoznati se i rukovati s novom princezom.

Grejs je nesretno preminula 1982. godine u saobraćajnoj nesreći.

Ostavština Grejs Keli je bogata. Upravo je ona najzaslužnija za izgradnju imidža Monaka kao luksuznog odredišta, igrališta za bogate i slavne, a taj imidž se do danas samo dodatno učvrstio.

Kada je u pitanju sport onda se može reći da je Monako prijestonica sportova. Kneževina je domaćin jednom od najcjenjenijih teniskih turnira, koji je zanimljiv po tome da se zapravo održava na teritoriji Francuske. No, kneževina je svakako najčuvenija po trkama Formule 1 i možemo slobodno reći da Formula 1 ne bi bila to što je bez trke uskim ulicama Monaka. Ljubitelji najbržeg sporta znaju svaki zavoj, a zaista je poseban doživljaj vidjeti ih uživo, prošetati se uglovima kojima su jurili velikani poput Fandā, Sene, Prosta ili Šumahera.

Monako je i dom jednom od najuspješnijih francuskih fudbalskih klubova, na obližnjim brdima vozi se reli u sklopu svjetskog kupa, a posjeduje i golf klub.

Interesantno je spomenuti da mnogi svjetski, pa tako i naši sportisti, imaju prijavljeno boravište u Monte Karlu. Razlog tome je, naravno, manji porez, ali je manje poznato da su tu taktiku za privlačenje doseljenika vladari na istom području koristili još u 13. vijeku.

6.2. Kulturne relacije

Na oko dva kvadratna kilometra naseljeno je 32.000 stanovnika. Kneževina Monako je najgušće naseljena, a po veličini druga najmanja država na svijetu (poslije Vatikana).

Građanima kneževine država ne ubire porez, zbog čega u državi živi veliki broj ljudi koji nastoje da izbjegnu oporezivanje. Monako nije član Evropske unije, ali je veoma povezan sa EU carinskom unijom i sa Francuskom. Kneževina je izborila pravo izdavanja svojih vlastitih kovanica eura.

U kneževini živi 30.000 stranih stanovnika, 30.000 privremenih stranih radnika i 7.600 domaćeg stanovništva.

Većinu stanovništva čine Francuzi, njih 47 %, dok domaće monegaško stanovništvo i Italijani čine 16 % stanovništva. Ostali su pripadnici nekih od 15 raznih nacionalnih skupina koji žive u Monaku. Službeni jezik je francuski, ali takođe su rasprostranjeni italijanski i engleski zajedno s lokalnim monegaškim jezikom.

7. MALTA

Slika 7: La Valleta

Izvor: www.google.com

Valetta je glavni grad Malte. On je praktično grad-tvrđava, smješten na poluostrvu, a okružen sa dva zaliva i utvrđenjima na suprotnim obalama. Valetta je i najveća tvrđava na svijetu sa visinom zida od 50 metara a ujedno i najdublja evropska luka. Zanimljivo je da sve zgrade na Malti imaju naziv, a boju prozora na zgradi parlamenta određuje stranka koja je na vlasti, te kad vlast drže nacionalisti, prozori su zeleni, a kad na izborima prevagnu laburisti, prozori budu crveni.

"Maltu čini arhipelag ostrva od kojih su tri naseljena (Malta, Gozo i Komino) i dva nenaseljena (Kominoto i Fiflija). Jedna je od najmanjih ali i najgušće naseljenih zemalja na svetu. Na svega tristotinak kvadratnik kilometara živi preko 400 hiljada stanovnika, koji zvanično govore malteški i engleski jezik. Malteški jezik je kombinacija čak sedam jezika, a najbliži je arapskom. Ova država poreklo svog imena duguje feničanskom jeziku na kome je reč "malet" značila luka ili skrovište. I zaista, ovo skrovište u Sredozemlju, na izuzetno važnom strateškom položaju, na raskrsnici pomorskih puteva, privlačilo je mnoge: Feničane, Kartaginjane, Grke, Rimljane, Saracene, Arape, Normane, Francuze, Engleze... Prekretnicu u istoriji Malte napravio je vladar Svetog rimskog carstva, Karlo Peti koji je dozvolio Vitezovima Reda Svetog Jovana da tu uspostave vojnu bazu."²⁴

Malta je po broju kulturno-istorijskih spomenika prva zemlja na svijetu, a na 400 hiljada građana dolazi čak 360 crkava. Pored fascinantnih palata u Valetti u kojima su nekada živjeli vitezovi, tu je i "Grad tišine" Mdina, gdje živi 28 aristokratskih porodica, potomaka vitezova, ali i katakombe u mjestu Rabat u kojima je nekad boravio sveti Pavle.

---

²⁴ <http://www.avantartmagazin.com/malta-ostrvo-snova-i-vitezova>, Datum i vrijeme konekcije: 24.04.2015., 18:17 h

Hipogeum Hal-Saflieni je podzemna građevina koja datira iz Saflieni faze malteške prastorije (3.300-3.000 g. stare ere), koji se nalazi u Paola, Valletta, Malta. Hypogeum na grčkom doslovno znači "podzemlje". Za Hipogeum se smatra da je prvobitno bio svetište a da je kasnije u praistoriji postao nekropola. Kada je slučajno otkriven 1902. g. u njemu su nađeni ostaci više od 7.000 osoba kao i poznata figurica "Dama koja spava", karakteristična "Debela dama". Hipogeum je jedini poznati praistorijski podzemni hram na svijetu. Prostire se na 500 m². Danas samo 60 ljudi smije dnevno da uđe da ga razgleda.

Praistorijski kompleks hramova, Ggantija na ostrvu Gozo, sagrađen je između 3.600 i 3.000 g. stare ere i predstavlja najstariju preživjelu samostalnu konstrukciju na svijetu – stariju od Stounhendža ili egipatskih piramida. Od 11 megalitskih spomenika - malteških neolitskih hramova, koji spadaju među najstarije u Evropi, ovaj je najstariji i ubjedljivo najveći. Kompleks pokriva površinu od 1.000 m², spoljni zidovi se uzdižu do 6 metara, a megaliti (ogromni kameni blokovi) imaju i do 50 tona.

7.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)

Malta ima veoma bogatu istoriju i zbog svoje strateške pozicije ovom zemljom vladale su mnoge "sile" koje su ostavile svoj trag u veličanstvenoj kulturi ostrva. I upravo to daje draž ovoj državi. Osjeća se uticaj i bliskost Italije, na Englesku podsjeća vožnja lijevom stranom, te što je pored malteškog službeni jezik i engleski, a arapski uticaj je veoma vidljiv u arhitekturi. Mediteran se naročito osjeća u kuhinji i dosta se jede riba, te piju malteška ili italijanska vina. Kombinacija svih kultura i karakteristika osvajača kroz vjekove, daje lokalnom stanovništvu posebnu draž.

Malta ima oko 400.000 stanovnika, besplatno i veoma dobro zdravstvo, država daje stimulaciju za sve one koji studiraju, nema prosjaka na ulicama, socijalna pomoć je oko 600 eura i nema mnogo kriminala.

Slika 8: Konkatedrala sv Jovana

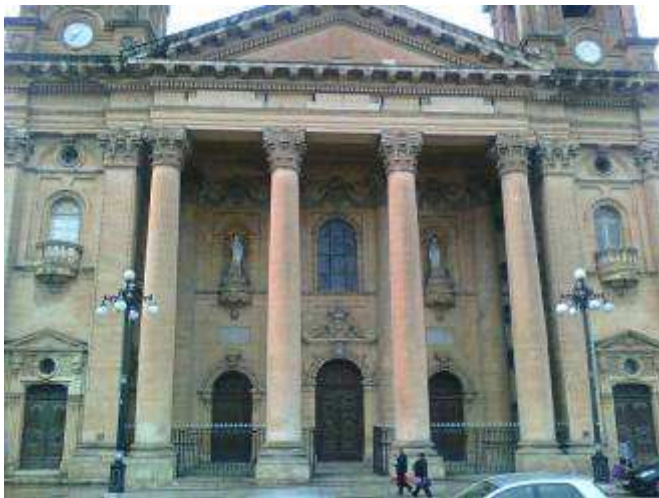

Izvor: Autor

Konkatedrala sv. Jovana je dragulj barokne umjetnosti i arhitekture. Sagrađena je 1572. g. kao samostanska crkva vitezova Sv. Jovana. Veliki 51. Majstor Jean de la Cassière koji je inicirao gradnju crkve i nekoliko vitezova doniralo je darove visoke umjetničke vrijednosti. To je doprinijelo obogaćenju prostora najboljim umjetničkim djelima. Fascinantne freske, među kojima i dvije Karavađove, prekrivaju zidove i svod katedrale. Spektakularni pod katedrale popločan je sa 400 mermernih nadgrobni ploča koje su posvećene vitezovima Sv. Jovana. U kripti, u grobu u formi sarkofaga, nalazi se tijelo 49. velikog Majstora Jean Parisot de la Vallette osnivača utvrđenja i kasnijeg grada La Vallette. Bio je komadant uspješne odbrane Malte 1565. za vrijeme tzv. Velike opsade kada je otomanska armada Sultana Sulejmana Vličanstvenog, predvođena Mustafa pašom i admiralom-privatirom Dragutom (Turgut reis), do nogu potučena i odbijena. Crkva je sada važno svetište i sveto mjesto poštovanja kao i dom za brojne kulturne događaje.

Pored “viteške” crkve, u Valeti se nalazi i nekadašnja rezidencija vitezova u kojoj je danas predsjednik vlade i palata Velikog majstora iz 1571. godine koja je danas sjedište malteškog parlamenta i kancelarija predsjednika Malte. Ova palata je ujedno i jedna od najboljih kolekcija srednjovekovnog i renesansnog oružja na svijetu. U Valeti se nalazi i jedno od najstarijih živih pozorišta Evrope, Pozorište Manoel, koje nosi ime po Velikom majstoru koji ga je osnovao.

Slika 9: Parohijska crkva Sv. Publiju

Izvor: Autor

Parohijska crkva Sv. Publiju (Publius) na trgu Sv. Publju, Floriana, La Valletta

Pejzažom Malte suvereno dominira boja pustinjskog pijeska. Sve građevine su načinjene od iste vrste kamena – posebne vrste krečnjaka boje Sahare. Uz turizam, izvoz ovog kamena je glavna privredna grana ostrva.

Maltežani govore posebnim jezikom, (malti), članom arapske grupe semitskih jezika i uz standardni malteški ima nekoliko drugih dijalekata.

Kuhinja Malte razvijala se pod uticajem zemalja koje su je okruživale ili svojatale kroz historiju, Italije i Tunisa, ali i Turske, Španije i posebno Velike Britanije. Zahvaljujući brojnim uticajima s istoka i zapada, ali i sposobnosti da se oni iskoriste na nov i originalan način, kuhinja Malte je sebi svojstvena, maštovita i zanimljiva.

Profilirala se kao tipična mediteranska kuhinja, koja obiluje zdravim i raznovrsnim jelima od lokalnih namirnica, uzgajanih na suvom kršu ili ulovljenih u moru. U tradicionalnoj prehrani prevladavaju riba (posebno vrsta skuše lampuki) koja se sprema na brojne načine, peče se, prži, peče na roštilju i kuva, kao i plodovi mora (najčešće hobotnica i sipa) koji se spremaju kao kuvana jela i sosovi za tjesteninu. Maltežani jedu i meso, na primjer junetinu i posebno, zečtinu (fenek). Kuvaju supe, pite i musake od različitog povrća, paradajza, paprika, luka, graška, luka i šargarepe, začinjene maslinovim uljem, limunom, maslinama, koprom i češnjakom te mediteranskim začinima, lovorom, bosiljkom, mažuranom.

Među vrlo omiljenim jelima su sve vrste tjestenine, posebno makarone, pizza i različita punjena, slatka i slana tijesta. Ostrvljani su i zaljubljenici u hljeb (hobz) koji se kako bi uvijek jeli svjež, kupuje i nekoliko puta dnevno i jede kao prilog ili malo jelo s nadjevom ili namazom.

7.2. Religija na Malti

Religija na Malti postoji u sklopu više vijerskih zajednica. Malteškim ustavom dozvoljena je sloboda svim religijama, a rimokatoličanstvo je državna religija. Prema procjenama oko 98 % stanovništva Malte su rimokatolici, zbog čega je ovo zemlja sa skoro najvećim udjelom katolika u stanovništvu. U cijeloj državi postoji oko 360 crkvi, što je praktično jedna crkva na 1.000 stanovnika. Svako mjesto obilježava dan svog sveca zaštitnika svečanim povorkama, procesijama, posebnim misama, vatrometom i drugim oblicima slavlja.

Hrišćanstvo je na Maltu donio Sveti Pavle 70. godine, kad se njegov brod nasukao na ova ostrva. Najranijom hršćanskom bogomoljom na otoku smatra se pećina sv. Pavla, koja se nalazi na sjeveroistoku Malte, u kojoj je on navodno bio zatvoren. Ostaci hršćanskih grobova i obreda nađeni su u blizini pećine, a datiraju iz 3. vijeka. U unutrašnjosti ostrva nalaze se katakombe iz razdoblja rimskih progona hrišćana, od kojih su najpoznatije katakombe sv. Pavla i sv. Agate. Takođe na ostrvu postoji nekoliko crkava u pećinama, uključujući i onu u pećini kod Melliehe, gdje je prema legendi, Sveti Luka naslikao Bogorodicu. Ovo je hodočasničko odredište još od srednjeg vijeka.

Sveci zaštitnici Malte su Sveti Pavle, Sveta Agata, Sveti Publiju...

Vjernici lokalnih protestantskih crkvi u većini slučajeva nijesu Maltežani, nego penzionisani Englezi koji žive na ovim ostrvima. Ovdje živi i oko 500 jehovinih svjedoka, 60 pripadnika ostalih crkava, kao što su mormoni i evangelisti. Crkve ostalih hrišćanskih zajednica su prezbiterijanska i metodistička crkva sv. Andrije u Valeti, anglikanska katedrala sv. Pavla i crkva u Birkirkari adventista sedmog dana.

Jevrejska zajednica Malte dostigla je svoj vrhunac u srednjem vijeku za vrijeme normanske vlasti. Godine 1479. godine Malta i Sicilija potpale su pod aragonsku vlast, tokom koje je 1492. godine donesen Alhambrijski dekret koji je prisilio sve jevreje da napuste zemlju.

U državi postoji jedna džamija. Na Malti živi oko 3.000 muslimana, od kojih su većina stranci.

8. HRVATSKA

Slika 10: Dioklecijanova palata

Izvor: www.google.com

Dioklecijanova palata u Splitu, divan spoj modernog sa antičkim bez ikakvog narušavanja originalne koncepcije same palate, koju je izgradio car Dioklecijan u 3. vijeku. Dioklecijan je dao da se ova velika palata sazida kako bi u njoj proveo posljednje godine života posijle abdikacije 1. maja 305. godine. Sagrađena je u zalivu koji se nalazi na južnoj strani malog poluostrva koji zadire u Jadransko more sa dalmatinske obale, 6,5 km udaljenom od Solina (Salona), glavnog grada rimske provincije Dalmacije. Teren na kome je palata sagrađena se blago nagnje ka moru. To je tipično karstni teren, niski krečnjački grebeni se pružaju od istoka ka zapadu s pukotinom od laporca između njih.

8.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)

„Tijekom stoljeća na tlu Hrvatske razna plemena i narodi ostavljali su tragove svoje kulture i umjetnosti. I hrvatski narod ostavio je iza sebe brojne kulturno – povijesne znamenitosti.“²⁵

---

²⁵ Hrvatski obrazovni portal Zbornica, Kulturno povjesne znamenitosti Hrvatske, www.zbornica.com, Datum i vrijeme konekcije: 25.04.2014., 10:43 h

Hrvatska je zemlja sa dugom i burnom historijom što je rezultiralo izrazito bogatim kulturnim nasljeđem što je i jedno od obilježja Hrvatske. Hrvatska ima impozantan broj muzeja, galerija i spomenika izuzetne ljepote od kojih su neki i pod zaštitom UNESCO. Gradovi i spomenici su stari nekoliko hiljada godina, impresivne građevine iz rimskog doba, kao i nalazi iz kamenog doba koji dokazuju da je ovo područje bilo davno naseljeno samo su neki od razloga koje čine Hrvatsku nezaobilaznom kulturnom destinacijom.

„Amfiteatar u Puli spada u šest najvećih rimskih amfiteatara na svijetu. U narodu poznat i kao Arena, ovo je ujedno i jedini amfiteatar na svijetu čija su sva tri rimska arhitektonska reda u potpunosti očuvana. Amfiteatar jeste i najsačuvaniji i ujedno najveći spomenik antičkog graditeljstva u Hrvatskoj, a podignut je u 1. stoljeću, za vrijeme vladavine cara Vespazijana.“²⁶

Arheološki Muzej Istre, koji se nalazi u Puli, nastao je skupljanjem kamenih spomenika u Augustovu hramu 1802. g. Izložbene dvorane Arheološkog muzeja Istre nadopunjavaju se novim nalazima s arheoloških lokaliteta Istre (praistorijskih pećina, gradina i nekropola, antičkih kompleksa, građevina i grobalja te sakralnih objekata ranohrišćanskog i vizantijskog razdoblja, vremena provale varvara i naseljavanja slovenskog življa u Istru).

Ostaci grada Narone koji čine temelj Arheološkog Muzeja Naroni, nalaze se 4 km sjeverozapadno od središta grada Metkovića, nedaleko od Dubrovnika, na području mjesta Vid.

„Etnografski muzej Split smješten je unutar Dioklecijanove palate, u prostorima koje je car Dioklecijan koristio kao svoje privatne prostorije. Sastavni dio zgrade ovog impresivnog muzeja također je i crkva sv. Andrije de Fenestris, nastala u vrijeme Severa Velikog koji je adaptirao jednu od šest spavaćih soba (cubiculuma) smještenih na zapadnom dijelu carskog stana Dioklecijana. Uprava muzeja nalazi se unutar doma ugledne porodice Božičević.“²⁷

Galerija Ivana Meštrovića, nalazi se u Splitu, sastoji se od kompleksa splitske rezidencije slavnoga vajara Ivana Meštrovića, građene od 1931. do 1939. g, a nalazi se na južnim padinama Marjana. Ivan Meštrović je najistaknutiji hrvatski umjetnik XX vijeka.

Gradski muzej Senj nalazi se na Kvarneru, u palati porodice Vukasović, koja je bila jedna od najuglednijih i najuticajnijih senjskih porodica. Palata je građena u XIV i XV vijeku u gotičkom i renesansnom stilu i vrhunski je objekt glavne arhitekture grada Senja. Gradski muzej osnovan je 1962. godine.

„Muzej Hrvatske Umjetnosti, nalazi se u Zagrebu, te se smatra prvim muzejem naivne umjetnosti u svijetu. Hrvatski Muzej Naivne umjetnosti čuva djela hrvatskog naivnog stilskog izraza 20. stoljeća. Smješten je u gornjogradskoj palači Raffay iz 18. stoljeća. Muzejski fondus

---

²⁶ Ivančević R., „*Umjetničko blago Hrvatske*“, Motovun, 1993., str. 13.

²⁷ Ibid., str. 17.

čini 5.000 umjetnina: slika, skulptura, crteža i grafika, uglavnom hrvatskih ali i poznatih svjetskih umjetnika.²⁸

Muzej Zbirka umjetnina Mimara nalazi se u Zagrebu, i utemeljen je donacijom Ante Topića Mimare i otvoren za javnost 1987. godine. Smještena je u neorenesansnoj palati sa kraja 19. vijeka (zgrada bivše gimnazije) na Ruzveltovom trgu. Fond Muzeja Mimara čini 3.750 umjetničkih radova raznovrsnih tehnika i materijala iz različitih kultura i civilizacija.

„Kulturno povijesni muzej smješten je u Kneževu dvoru, prekrasnoj gotičkoj palači koja je nekoć bila upravno-administrativno sjedište Dubrovačke Republike. Unutar Kulturno povijesnog muzeja, koji je inače sastavni dio Dubrovačkih muzeja, nalaze se ambijentalno postavljene dvorane s očuvanim antiknim namještajem te uporabnim predmetima, kao i slike uglavnom hrvatskih i talijanskih majstora.“²⁹

Hrvatska kuhinja je jako raznovrsna. Razlike u izboru namirnica, začina i načina pripreme hrane najočitiije su ako uporedimo kontinentalne i obalne regije.

Za kontinentalnu kuhinju tipični su kontakti sa poznatijim gastronomskim školama kao što je mađarska, bečka i turska kuhinja. Mnogo se koriste mesni proizvodi, slatkovodna riba i povrće.

Obalnu regiju karakteriše uticaj Grka, Rimljana i Ilira kao i kasnijih mediteranskih kuhinja - italijanske i francuske. Odlikuje se brojnim ribljim specijalitetima (levreci, orade, lignje, sipe, hobotnice, škampi, jastozi...) pripremljenim na razne načine, sa ostrvskim maslinovim uljem, istarskom pršutom, raznim povrćem, dalmatinskim vinima kao što su Babić, Malvazija, Prošek, vrbnička žlahtina, bračkim crnim, te raznim likerima poput poznatog Maraskina.³⁰

Kada su u pitanju pečurke, u ovoj kuhinji najviše je korišćena pečurka sa podzemnim plodištem, koja se zove tartuf. Ova pečurka je veoma cijenjena kao poslastica i veoma je skupa. Branje i pripremanje tartufa je razvijeno u Istri, gdje je 1999. g. pronađen najveći tartuf na svijetu od 1,310 kg. Kuhinja Hrvatske je lagana i sa mnogobrojnim jelima od ribe i drugih plodova mora. Od njih se prave buzare, brodeti, peku se na gradelama, prave se razna rižota. Jede se jako puno povrća ali i samoniklog bilja: divlje šparoge, livadskoo bilje. Maslinovo ulje je osnovni začim svim jelima. Od mesa se najčešće priprema ovčetine, rjeđe junetina i govedina. Omiljeno jelo ovog naroda je štofada od govedine, koja se priprema u paradajzu uz dodatak začinskoga bilja, suvih šljiva i smokava, slanine i crnog vina, a najčešći su prilog njokama. Od svinjetine se dimljenjem i sušenjem na otvorenom dobija pršuta i slanina. Među sirevima je najpoznatiji suvi ovčji sir s ostrva Paga.

Interesantno je istaći da su u kuhinji Like i Gorskog kotara češća jela od mesa: jagnjetine, kozletine, govedine i manje svinjetine. Meso se kuva sa kiselim zeljem ili repom, pasuljem, peče na žaru ili ispod sača ili se suši na dimu. Kao prilog najčešći je lički krompir.

²⁸ Rus Z., „Apstraktna umjetnost u Hrvatskoj“, Split, 1985., str. 52.

²⁹ Ibid., str. 67.

³⁰ Hrvatska turistička zajednica, Gastronomija i enologija, <http://croatia.hr/hr-HR/Otkrij-Hrvatsku/Gastronomija-i-enologija>, Datum i vrijeme konekcije: 21.04.2015., 11:15 h

Vrlo su poznata i zastupljena i jela od mesa divljači, posebno gulaš od srnetine ili veprovine. Jedu se različite vrste pečuraka kojima su bogate tamošnje hrastove šume. Kuhinja tih stočarskih krajeva bogata je i mliječnim proizvodima, poput poznatoga ličkog sira škripavca. Mliječne prerađevine su takođe zastupljene i u kuhinji sjeverne i središnje Hrvatske. Poznati su svježi meki kravlji sir, koji se jede s vrhnjem, sušeni sir začinjen crvenom paprikom i česnakom.

U kulinarskoj tradiciji sjeveroistočne Hrvatske (Slavonija, Baranja) bitnu ulogu ima svinjetina, svježe pripravljena ili prerađena u suhomesnate proizvode – kobasice, slaninu, šunku, čvarke ili poznati kulen i kulenovu seku. Čuveno je jelo čobanac, gulaš od više vrsta mesa, s krompirom ili žličnjacima. Od riječne ribe priprema se paprikaš. Jela su jako začinjena ljutom crvenom paprikom. Od svinjskog se sala rade poznati kolači salenjaci.³¹

8.2. Kulturne relacije

Kada se govori o kulturnim relacijama Hrvata, može se reći da nisu baš ni svi Hrvati kulturni, ispolitizirani i distancirani kako misle njihovi susjedi Srbi, a ni ljubomorni, isto tako ni lijeni, a ni gostoljubivi kako misle njihovi sjeverozapadni susjedi Slovenci. Prva specifična odlika Hrvata koja se odmah uoči kod ovog naroda jeste svakako određena doza bijesa. On svakodnevno izlazi na površinu kroz zavist i ljubomoru prema susjedima, kolegama pa i prijateljima. Hrvatima je svako sumnjiv čim je samo malo iznad prosjeka, bilo da bolje zarađuje, da ima bolji posao, da je sretniji ili uspješniji u nečemu. Pored bijesa, poznata im je i ona stara hrvatska uzrečica „Dva Hrvata, tri stranke“. Jako se teško mogu oko bilo čega dogovoriti a još manje podnijeti činjenicu da oni sami nisu predsjednici u vlastitoj stranci.

Zašto je Hrvatima toliki problem zajedništvo, saradnja ili okupljanje oko jedinstvenog cilja ili vizije? Doduše ima primjera kad im to uspijeva kao npr. u sportu i u ratu. Zbiće redove i disaće kao jedan kad treba izboriti pobjedu na svjetskom ili evropskom prvenstvu baš kao što je hrvatska nacija u vrijeme posljednjeg rata ostvarila monolitno jedinstvo, kakvo se rijetko pamti. Danas od tog duha zajedništva nema ni ostatka.³²

---

³¹ Hrvatska.eu, Zemlja, ljudi i gastronomija, <http://www.croatia.eu/article.php?lang=1&id=49>, Datum i vrijeme konekcije: 26.04.2015., 21:10 h

³² Skoko B, „Analiza – hrvatski identitet, vrijednosti i mentalitet“, Večernji list, Obzor, 16.veljače 2013., str. 18.

9. BOSNA I HERCEGOVINA

Slika 11: Kozja ćuprija na Miljacki

Izvor: www.google.com

Ovaj kameni most turskog perioda ističe se pravim majstorskim oblikom i izradom, koji i danas stoji potpuno očuvan. Jedan od graditelja ovog veleplepnog mosta je Kodža Mimar Sinan, (na turskom također zvani Koca ili Aga; rođen 1489., preminuo 1588.) koji je bio glavni Osmanlijski arhitekta (na turskom mimar) u službi sultana Selima I, Sulejmana Veličanstvenog i Murata III. Najpoznatiji je po Sulejmanovoj džamiji Selime u Istanbulu. Sinan je najvjerovatnije bio rođen 1490. godine, a 1511. godine došao je u Istanbul kao derviški regrut i služio je veziru Ibrahim Paši kao početnik u Palatskoj Školi.

9.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)

Bosna i Hercegovina, iako je jako mala zemlja ima veoma bogatu kulturu koja je imala veliki uticaj na ostale zemlje Balkana, ali i na cijeli svijet. Ona se ispoljavala na raznim područjima ljudske djelatnosti, a uključivala je muziku, književnost, film, likovnu i primijenjenu umjetnost i savremene medije. Bosna i Hercegovina je jedina zemlja u regiji, koja je imala više od jednog dobitnika prestižne Nobelove nagrade. Vladimir Prelog dobio je Nobelovu nagradu za hemiju, a i Ivo Andrić za književnost.

Glavni grad Sarajevo je bio domaćin 14. Zimskih olimpijskih igara, koje su bile ne samo druženje mladih sportista iz cijeloga svijeta, nego i igre kulture, mira i prijateljstva.³³

Muslimani u Bosansni nisu bili obični transmiteri, jer su, kao i drugi narodi, preuzete civilizacijske tekovine obogaćivali svojim udjelom u skladu sa vlastitim kulturnim tradicijama. Jedna vrlo važna odlika islamske civilizacije našla je svoj snažan izraz takođe u bosanskoj arhitekturi, a to je bio dobro naglašen odnos prema prirodi i prema životu.

U Bosni je arhitektura težila tome da se skladno uklopi u zelenilo pejzaža i da su stambeni i drugi objekti izloženi suncu, da se tekuća voda do maksimuma iskoristi, ali se tjelesni kult takođe nije zapostavljao.³⁴

³³ Wikipedia, Slobodna enciklopedija, Kultura Bosne i Hercegovine, http://bs.wikipedia.org/wiki/Kultura_Bosne_i_Hercegovine, Datum i vrijeme konekcije: 29.04.2015., 11 h.

³⁴ Celebi E., „Putopis o Bosni i Hercegovini“, Sejtarija, Sarajevo, 1999., str. 4.

Prve džamije u Bosni i Hercegovini nikle su negdje polovinom XV stoljeća. Ne zna se sigurno koja je najstarija. Narodna tradicija to tvrdi za onu u Uskotlinu u jugoistočnoj Bosni, a to nije nemoguće, jer je taj kraj došao u sastav osmanske države prije ostalih naših krajeva. Kasnije se džamije grade u većini mjesta s muslimanskim stanovništvom.³⁵

Spisak džamija u Bosni i Hercegovini izgrađenih od 15. vijeka do danas zaštićenih kao spomenici kulturne baštine Bosne i Hercegovine: Aladža džamija- Foča, Arnaudija džamija - Banja Luka, Azizija džamija - Bosanski Šamac, Begova džamija – Sarajevo, Careva džamija – Sarajevo, Čaršijska džamija –Livno, Ferhat-Pašina džamija "Ferhadija" - Banja Luka, Fethija džamija – Bihać, Hadži Ahmet Dukatareva džamija "Glavica džamija" – Livno, Husejnija džamija – Gradačac, Karađozbegova džamija –Mostar, Osman-pašina džamija – Trebinje, Sultan Sulejmanova "Careva džamija" - Blagaj kod Mostara, - Šišman Ibrahim-pašina džamija - Počitelj, Tabhanska džamija –Visoko, Alaudinova "Šadrvarska" džamija – Visoko, Veli-dedina džamija – Stolac, Kalavun Jusuf-pašina "Kuršumlja" džamija - Maglaj.

Najstarija crkva u Bosni i Hercegovini je Stara vareška crkva ili, kako je zovu Varešani, Mala crkva, posvećena svetom Mihovilu, postoji na ovom mjestu od 16. vijeka.

Neke od poznatijih tekija u Bosni i Hercegovini su tekija na vrelu Bune u Blagaju i Hadži Sinanova tekija u Sarajevu. Od pada Bosanske Kraljevine do danas podignuto je više od četrdeset tekija. Od ostalih tekija poznata je bila ona na Oglavku u fojničkom kraju (početak 19.vijek), a kao građevina vrijedne su pomena još ona na Tekiji u Foči i na vrelu Bune u Blagaju.

Sahat-kula je kula karakteristična za bosanske čaršije ali i za druga mjesta koja su bila pod vlašću ili uticajem Osmanlijske imperije. Sahat-kule su građene uglavnom sa velikim satom na jednom ili više lica objekta (obično na četiri lica) kako bi veći broj stanovnika određenog mjesta mogao čitati vrijeme. U periodu osmanlijske uprave u Bosni i Hercegovini izgrađena je 21 sahat-kula: Banjalučka sahat-kula – Banja Luka, Donjovakufska sahat-kula - Donji Vakuf, Fočanska sahat-kula – Foča, Gračanička sahat-kula – Gračanica, Gradačaćka sahat-kula – Gradačac, Gornjovakufska sahat-kula - Gornji Vakuf, Jajačka sahat-kula – Jajce, Livanjska sahat-kula - Livno, Maglajska sahat-kula – Maglaj, Mostarska sahat-kula – Mostar, Nevesinjska sahat-kula – Nevesinje, Počiteljska sahat-kula – Počitelj, Prozorska sahat-kula - Prozor, Prusačka sahat-kula – Prusac, Sarajevska sahat-kula – Sarajevo, Stolačka sahat-kula – Stolac, Tešanjaska sahat-kula – Tešanj, Travnička sahat-kula na Mušali – Travnik.

Kada je u pitanju gastronomija Bosanaca, kao dio kulture jednog naroda, može se reći da i ona ima velike veze sa Osmanskim periodom jer je pod velikim uticajem 500-godišnje otomanske vladavine.

Kuhinja Bosane je slična turskoj, grčkoj i drugim mediteranskim kuhinjama. U bosanskoj kuhinji se jako puno koriste začini, ali u umjerenim količinama. Veliki broj bosanskih jela su lagana, jer se pripremaju sa dosta vode. Sosovi su skroz prirodni i sadrže dosta sokova iz povrća. Najvažniji sastojci bosanskih jela su paradajz, krompir, crni luk, bijeli luk, paprika

³⁵ Prema podacima Ulema Medžlisa, pred drugi svjetski rat bilo je 1.173 džamije. Godine 1958. u Bosni je postojalo 946 džamija i 232 mesdžida.

babura, bamija, krastavac, šargarepa, kupus, pečurke, spanać, tikvice, sušeno i svježe zrnevlje, šljiva, mlijeko, paprika i pavlaka. Glavna nacionalna jela bosne od mesa se obično pripremaju od junetine i jagnjetine. U većini slučajeva svinjetinu u Bosni i Hercegovini koristi samo hrišćansko stanovništvo. Bosna je prepoznatljiva po vrhinskim ćevapima i poznatim bosanskim pitama i burecima svježe ispečenim ispod sača u gvozdenom plehu. Stanovnici Bosne i Hercegovine jako vole meso, koje uglavnom stiže svježe i vrhunskog kvaliteta iz planinskih predjela.

Evo nekoliko bosanskih specijaliteta koji predstavljaju njihov zaštitni znak: Sogan Dolma (zapečeni luk punjen mljevenim mesom), Ćimbur sa suvim mesom (zapečeno sjeckano meso sa začinima), Aščikadumine sarmice (palačinke punjene piletinom, sirom i kajmakom), Begova čorba (najpoznatija juneća čorba sa povrćem), Bosanski lonac (čuvena čorba od mesa kuvana na otvorenoj vatri), jagnjetina, sudžuk (dimljeno goveđe meso ili goveđa kobasica), bamija (omiljeno povrće kuvano sa junetinom), balkava, tulumba, tufahija.³⁶

9.2. Kulturne relacije

Bosanci su narod koji nikuda ne žuri, jer sam život žuri. Ne zanima ih da vide šta je iza sutrašnjeg dana, doći će što je određeno, a od njih malo što zavisi. Zajedno su samo u nevoljama, zato i ne vole da često budu zajedno. Malo kome vjeruju, a najlakše ih je prevariti lijepom riječi. Ne liče na junake, a najteže ih je uplašiti prijetnjom. Dugo se ne osvrću ni na što, svejedno im je što se oko njih dešava, a onda odjednom sve počne da ih se tiče, sve isprevrću i okrenu na glavu, pa opet postanu spavači, i ne vole da se sjećaju ničeg što se desilo. Boje se promjena jer su im često donosile zlo, a lako im dosadi jedan čovjek makar im činio i dobro. Čudan svijet, ogovara te a voli, ljubi te u obraz a mrzi te, ismijava plemenita djela a pamti ih kroz mnoge pasove, živi i nadom i sevapom. Zli, dobri, blagi, surovi, nepokretni, olujni, otvoreni, skriveni.

10. CRNA GORA

10.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)

U kulturama na tlu današnje Crne Gore prepoznatljivi su tragovi i uticaji mediteranskih, srednjoevropskih, istočnoevropskih i orijentalnih civilizacija, raznih epoha.

Crnogorci u Crnoj Gori su zamijenili prastanovnike Bukumire, Kriče i druge. Organizacija Crnogoraca do ne tako davnih vremena bila je plemenska.

Kultura Crne Gore je oblikovana raznovrsnošću uticaja kroz svoju istoriju. Uticaj pravoslavlja, slovenstva, centralne Evrope, islama i pomorske mediteranske kulture (iz djelova Italije, poput Mletačke republike) bili su prisutni u posljednjih nekoliko vijekova. Podgorica i Cetinje su najvažniji centri kulture i umjetnosti u državi. U Budvi se svakog ljeta

---

³⁶ Bosanska gastronomija i kuhinja, http://www.panacomp.net/bosna_i_hercegovina?s=bosanska_gastronomija , Datum i vrijeme konekcije: 04.05.2015., 14:38 h

održava umjetnička manifestacija "Budva-grad teatar" a u Baru "Barski ljetopis", "Pod Starom maslinom", "Internacionalni TV festival"...

Crna Gora ima brojne značajne kulturne i istorijske spomenike, uključujući spomenike iz paleolita, preromanike, gotike i baroka. Crnogorsko primorje je poznato po svojim vjerskim spomenicima, uključujući katedralu svetog Tripuna u Kotoru, baziliku svetog Luke (staru više od 800 godina), crkvu Gospa od Škrpjela, manastir Savinu i ostale.

Crnogorski srednjovjekovni manastiri sadrže hiljade kvadratnih metara fresaka. Najpoznatiji pravoslavni manastiri u Crnoj Gori su: Cetinjski manastir, manastir Morača i manastir Ostrog.

Najpoznatiji crnogorski književnik je Petar II Petrović Njegoš („Gorski vijenac“, „Lažni car Šćepan Mali“, „Luča mikrokozma“). Drugi značajni pisci su Stjepan Mitrov Ljubiša („Priповijesti crnogorske i primorske“, „Pričanja Vuka Dojčevića“) i Marko Miljanov („Primjeri čojstva i junaštva“, „Sjaj legende“, „Život i običaji Arbanasa“).

Slika 12: Bogorodica Odigitrija Filermska

Izvor: www.gogle.com

Carska porodica Romanov je od Suverenog Reda Sv. Jovana jerusalimskog 1799. godine dobila desnu ruku Svetog Jovana Krstitelja kao i ikonu Bogorodice – Odigitriju (Putevoditeljku) Filermsku (Filermosu) i djelić Časnog krsta. To je sve čuvano u Zimskom dvorcu a poslije Oktobarske revolucije ove relikvije stigle su u Srbiju. Bile su u posjedu Ruske zagranične crkve, takozvanog Karlovačkog sinoda. Poglavar ove crkve, mitropolit Antonije Hrapovicki poklonio je relikvije kralju Aleksandru I Karađorđeviću u znak zahvalnosti za gostoprimstvo ruskim emigrantima. Kada je izbio Drugi svjetski rat, prilikom kraljevog odstupanja pred fašističkom najezdom, relikvije su sklonjene u manastir Ostrog. Danas se Bogorodica čuva u Narodnom muzeju na Cetinju a druge dvije relikvije su u riznici manastira na Cetinju.

Crnogorska kuhinja je rezultat geografskog položaja Crne Gore i njene duge istorije. Italijanski uticaj na tradicionalna jela u kontinentalnom dijelu Crne Gore i njenoj jadranskoj

obali je vidljiv u načinu pripremanju hljeba, mesa, sira, vina i alkoholnih pića, supa i čorbi, palente, punjene paprike, ćufti, priganica, raštana itd.

Drugi veliki uticaj potiče sa Levanta i iz Turske, i ogleda se u pripremanju sarme, musake, rižota, japraka, dolme, dumambajli, pita, bureka, ćevapa, kebaba, baklave, itd. Mađarska jela gulaš, sataras i đuveč su takođe česta. Uticaj kontinentalne Evrope je najviše traga ostavio na pripremanje deserata: krofni, džemova, brojnih vrsta biskvita i kolača.

Crnogorska kuhinja zavisi od geografskog položaja, pošto se jela koja se služe na primorju razlikuju od jela u sjevernim brdskim predjelima. Na primorju je velik uticaj mediteranske kuhinje, sa uobičajenim jelima od morskih plodova (ribe, hobotnice, škampi i lignje).

Od crnogorskih jela poznata je njeгуška pršuta i kučki kačamak sa skorupom i jagnjetina kuvana u varenici ili pečena pod sačem. Nadaleko čuvene vrste vina iz Crne Gore su vranac (crmničko crno vino) i krstač (bijelo vino).

10.2. Kulturne relacije

Po popisu stanovništva većina građana govori srpskim jezikom ijekavskog izgovora.

Posljednjih desetak godina počeo je da djeluje pojačan pokret za zaseban crnogorski jezik. Ovaj jezik je u Ustavu iz 2007. g. proglašen zvaničnim jezikom Crne Gore. Pored ova dva jezika, priznati su još i albanski, bošnjački i hrvatski jezik.

Većina građana Crne Gore je pravoslavne vjere. Vjernici Srpske pravoslavne crkve su okupljeni oko Mitropolije crnogorsko-primorske i Eparhije budimljansko-nikšićke. U Crnoj Gori djeluje i Crnogorska pravoslavna crkva, koja sebe smatra nasljednicom pravoslavne crkve koja je postojala do 1920. kada je pripojena ujedinjenoj Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Postoji i značajan broj sunitskih muslimana u državi koji imaju svoju Islamsku zajednicu Crne Gore. Katolički vijernici su organizovani oko Barske nadbiskupije i Kotorske biskupije.

„Crnogorci su najviši ljudi na svetu, prosečne visine muškaraca od 186 cm i žena 171 cm, a po fizičkim odlikama spadaju u najviše, najmuževnije i najzgodnije Evropljane. Crnogorci su ratnički soј, čvrsto građenih gorštaka, koji žive u kršnim i gorostasnim planinskim područjima, uvek spremni na oružje protiv spoljnog osvajača, istovremeno odlučni da brane svoj dom, što smatraju svojim večnim pravom. Svaki Crnogorac, pa i najsiromašniji, je džentlmenskog držanja i dostojanstva.“³⁷

Nezavisnost žena je u izuzetnom porastu i ona je značajno prisutna u poslovnom i političkom miljeu. Crnogorce prepoznaju po brižnom odnosu prema ženi i ljubavi prema sestri i majci. Crna Gora danas ima složeno, višeslojno društvo, u kome ukorijenjeni plemenski stavovi imaju jedva primjetan uticaj na položaje i privrženosti. Čitava zemlja je povezana i skoro svako poznaje svakoga. Danas Crna Gora nije ništa drugo nego velika porodica.

---

³⁷ PC Pana Comp, Zemlja Čuda, http://www.panacomp.net/crna_gora?s=crnogorci, Datum i vrijeme konekcije: 14.05.2015., 00:33 h.

11. ALBANIJA

Slika 13: Et'hem Bey džamija

Izvor: www.google.com

Et'hem Bey džamija u Tirani je pravi turistički dragulj zbog svoje zapanjujuće ljepote i historijske vrijednosti.

11.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)

Albanija je zemlja bogate kulture i drevne historije, koja se ogleda u njenim očuvanim arheološkim nalazištima, otomanskim gradovima i drevnim selima, što sve opčinjava posmatrača.

Hramovi, pozorišta i bazilike Albanije su vjekovima oduševljavali posjetioce.

Butrint, Apollonia, Durres (Drač) i Byllis su najpoznatija nalazišta iz perioda klasične antike.

Butrint, jedno od arheoloških čuda svijeta i dio UNESCO svetskog kulturnog naslijeđa se nalazi u južnoj Albaniji. Sa uzvišenja koje gleda prema Krfu, omogućava susret sa civilizacijama Mediterana, od perioda bronzanog doba, preko perioda grčke, rimske, mletačke i turske kulture.

Albanija ima brojne tvrđave i gradove-dvorce iz ranoantičkog doba i srednjeg vijeka.

Neke albanske tvrđave su naseljene do danas, među kojima je najzačajniji magični Berat.

Najvažnije tvrđave u Albaniji su Rozafa, Lezha, Gjirokastra, Butrint, Porto - Palermo, Kruja, Petrela, Kanina.

Jako bogata albanska historija podrazumijeva fascinantnu i bogatu kulturu, arhitekturu i lokalnu historiju.

Osim bogate historije i kulture, Albanija ima prekrasne krajolike uz Jonsko more, koje mnogi upoređuju i sa hrvatskom dalmatinskom obalom.

Zbog veoma duge albanske istorije koja je povezana sa Grcima, Ilirima, Rimljanima i Turcima, njihova kultura se razvijala pod uticajima tih naroda i civilizacija, zato je ovdje zastupljena velika kulturna raznolikost, različiti arhitektonski stilovi kod religijskih građevina i aristokratskih i kraljevskih rezidencija.

Trg Skenderbeg u Tirani nudi mnogo istorije jer predstavlja tipičnu albansku mješavinu kulturalnih uticaja s prastarim popločanim trgom u obliku potkovice, okružen Musolinijevim vladinim zgradama iz 30-ih godina prošlog vijeka.

Od ostalih kulturno istorijskih znamenitosti, Nacionalni istorijski muzej u Tirani posjeduje široke zbirke vezane uz albansku burnu prošlost. Takođe je jako važno spomenuti i Arheološki muzej u Draču, smješten uz korzo na ovoj prekrasnoj obali, nudi cijeli niz grčkih, helenskih i rimskih arheoloških artefakata. U Draču postoji velika arena iz 2. vijeka n.e., kada je grad bio centar rimske provincije Epirus Nova.

Bitna pomena je i tvrđava Rozafa koja potiče još iz ilirskog doba, a nalazi se kod grada Skadara.

Od velikog značaja za ovu zemlju i njenu kulturu je albanski "muzej-grad" Berat zbog njegovih prekrasnih otomanskih kuća smještenih u planinskom okruženju. Grad je upisan i na UNESCO-v popis svjetske baštine.

Albanska narodna nošnja je tradicionalna odjeća koju nose Albanci. Poput stanovnika drugih zemalja Balkana, tradicionalno odijevanje Albanaca ima svoje posebne grane, sa više od 200 različitih vrsta narodne nošnje i originalne odjeće na području čitave Albanije. Razlog je podjela albanske države u drevnim vremenima i tokom srednjeg vijeka. Tradicionalno odijevanje se danas u albanskim gradovima srijeće uglavnom u pozorišnim predstavama ili folklornim nastupima.

Kada je u pitanju hrana, može se reći da su na albansku kuhinju jedinstveno uticale turska, grčka, sirijska i italijanska kuhinja. Albanska gastronomija je poznata po visokoj nutritivnoj vrijednosti i izvanrednom ukusu. Albanci uživaju u raznovrsnim predjelima, supama, jelima sa kisjelim kupusom, čorbama, pitama, rižom i poslasticama. Glavni obrok kod Albanaca je ručak, koji se obično sastoji od glavnog jela - lagano kuvanog (obično jagnječeg ili junećeg) mesa i salate od svježeg povrća, kao što su paradajz, krastavac, zelena paprika, masline i feta ili čobanski sir. Salata je začinjena maslinovim uljem, sirćetom i solju. Morski specijaliteti i jela od ribe su česti u primorskim područjima Jonskog i Jadranskog mora, kao i albanskim mjestima na jezerima (Drač, Vlora, Skadar, Pogradec i Saranda).

Među omiljenim bezalkoholnim pićima Albanaca su boza (osvježavajuće piće pripremljeno od kukuruza), koja se pije u sjevernoj Albaniji, posebno u Kuksu, kao i "rehani" (piće od soka od grožđa), koje je tipično za centralni dio Albanije. "Skenderbeg" je čuveni albanski konjak izuzetnog ukusa.

11.2. Kulturne relacije

Vjeroispovjest albanskog stanovništva je: islam 70 %, pravoslavlje 20 %, katoličanstvo 10 %.

„Albanci su po kulturi, premda im se domovina prostire uz more, tipičan kontinentalni narod, orijentiran više prema svojoj brdovitoj zemlji i uzgoju sitne stoke, nego prema moru i pomorstvu. Međusobno se također veoma oštro razlikuju, sjeverni ratoborni Gegi od južnih miroljubivih Toska. Sjeverna plemena Gega, mnogi su od njih katolici, kulturno su dosta u nekim narodnim običajima slični Crnogorcima. Prema nekim crnogorskim autorima (Jovan Vukmanović), raznim malisorskim plemenima porijeklo se dovodi u vezu s crnogorskim plemenima iz Brda, ili pak iz Bosne. Sličnosti ovih nekih običaja prije se mogu dovesti u vezu s miješanjem ili kontaktima arbanaškog stanovništva s tamošnjim crnogorskim plemenima. Takav jedan običaj je da se prilikom slave kolje brav (ovan). I kod Crnogoraca i kod Arbanasa, za vrijeme ručka dižu se zdravice, najvažnije su one koje se diže domaćinu i 'u slavu božju i krsnog sveca'. 'Poslužbica' ili 'prislužbica' je još jedan stari običaj arbanaških i crnogorskih plemena, tom prilikom u kuću se poziva svećenik, s tom razlikom, što kod Crnogoraca dolazi samo ako se pozove. Na ovoj općoj plemenskoj ili seoskoj slavi nose se 'litije' oko sela ili na planinu, gdje se dobro pogoste i razvesele.“³⁸

U gradovima Albanije je najčešći konzervativni zapadnjački stil odijevanja. Albanci su skromni. Međutim, ni muškarci, a ni žene u Albaniji ne nose šorceve ili drugu vrstu otvorene odjeće.

Albanske Gege koje naseljavaju teritoriju sjeverno od Skumbe su vjekovima živjele u velikim plemenima, pridržavajući se Kanunskog zakona – primitivnog ustava koji reguliše život njihove zajednice, ali i njihove privatne živote. Norme Kanunskog zakona su prenošene sa generacije na generaciju usmenim predanjem, a vijeće staraca je donosilo odluke. Smatra se da je despot Leka Dukadin (1410 – 1481) osmislio ovaj zakon baziran na principu časti (bese) i krvi, koji svaki pojedinac Albanije primjenjuje u odbrani časti porodice, fisa ili plemena. Pored ostalih djelova, Kanunski zakon je sadržao složene pravne propise kojima se pokušavala regulisati krvna osveta - sistem uzajamnog „časnog ubijanja“. Prema Kanunskom zakonu, ukoliko je čovjek duboko uvrijeđen, njegova porodica ima pravo da ubije osobu koja ga je uvrijedila. Međutim, čineći ovo, porodica postaje meta osвете žrtvine porodice. Žrtvini najbliži muški rođaci su obavezni da ubiju ubicu člana njihove porodice. Model ubistava počinjenih u odmazdi se prenosio na generacije porodica, te se pojavljuje i do današnjih dana u Albaniji, na Kosovu i djelimično u Crnoj Gori. Krvna osveta je bila posljedica opaženih povreda Kanunskog zakona - "zakona časti". Jedna od obaveza muškarca je da štiti svoju porodicu u slučaju krvne osвете.

Albanska besa je duboko-ukorijenjeno moralno načelo i izuzetno važan dio Kanunskog zakona, kome su se kroz istoriju povinovali pojedinac i porodica. Besa znači "ispuniti zakletvu" i "izraz časti". Onaj ko se ponaša po besu drži svoju riječ i osoba je kojoj se može povjeriti nečiji život ili životi nečije porodice. To je jedno od najarhaičnijih crta društva

---

³⁸ weebly.com/narodi-europe.htm, Datum i vrijeme konekcije: 07.05.2015., 14:02 h

sjeverne Albanije i čast kojom se čisti svaki muški član porodice ili originalni okrivljeni, na osnovu koje žrtvina prolivena krv zahtijeva od svoje porodice očišćenje.

Pravila bese: Albanac može da žrtvuje svog sina da bi održao besu; besa se ne može prodati ili kupiti na pijaci; Albanci bi radije umrli nego prekršili besu; besa je vrijednija od zlata. Za sve Albance je besa najviša ljudska i moralna vrijednost. Tragedija krvne osvete i sama država Albanija su paralisane određenim ličnim strahom u kome se svaki pojedinac ili skriva ili nije u mogućnosti da bilo šta učini zbog straha od nove krvne osvete.

Kanunski Zakon je potisnut tokom strogog komunističkog režima Envera Hodže u 20. vijeku, ali je ova tradicija oživjela poslije pada komunizma u veoma siromašnim, više tradicionalističkim i udaljenim područjima Albanije.

„Albanski jezik je član indoeuropske porodice jezika, i danas mu nije srodan nijedan drugi živi jezik na svijetu. Ukoliko su Albanci stvarno ilirskog porijekla, onda su jedini živi narod koji jezično još pripada Tračko-ilirskoj grani Indoeuroljana. Gegijskim dijalektom, po jednom podatku, govori 2,8 milijuna ljudi. Rasprostranjen je na Kosovu, zapadnoj Makedoniji i sjevernoj Albaniji. Toskijski govori oko 3 milijuna ljudi u južnoj Albaniji, susjednoj Grčkoj, te u Turskoj i Italiji. Oba ova dijalekta imaju pisanu tradiciju. Toskijski se pisao grčkim pismom, a gegijski latinskim. U tursko vrijeme koristio se arapski alfabet. Od 1909. godine albanski jezik, baziran na toskijskom dijalektu, piše se latinskim pismom.“³⁹

12. SIRIJA

Slika 14: Rimski amfiteatar u istorijskom sirijskom južnom gradu Bosra al-Sham.

Izvor: www.google.com

³⁹ weebly.com/narodi-europe.htm, Datum i vrijeme konekcije: 07.05.2015., 14:05 h

Istorijska znamenitost Basre je drevna citadela izgrađena oko rimskog amfiteatra u 2. vijeku n.e. Basra je nekada bila glavni grad rimske provincije Arabija.

12.1. Kulturne teme

Sirija je jedna od najznačajnijih zemalja Bliskog istoka i istočne obale Sredozemnog mora. Na tlu Sirije otkriven je prvi pisani alfabet na svijetu i prve ikada zabeležene muzičke note. Za ovdašnje prostore vezuju se i počeci agrokulture otkrićem da iz sjemena plodova mogu izrasti nove biljke i da se miješanjem brašna i vode dobija hleb. Sirija je postojbina i prve štamparije i biblioteke na svijetu...

Glavni grad Damask važi za najstariju prijestonicu na svijetu u kontinuitetu dužem od 5.000 godina, dok Alepu, drugom po veličini sirijskom gradu, dodaju epitet najstariji grad na planeti.

„Prostor Sirije se nalazi na raskršću civilizacija i zato je redovno kroz istoriju bio poprište sukoba. Sirija je bila središte jedne od najstarijih poznatih civilizacija, Eble. Na ovom su se prostoru izmjenjivali Feničani, Egipćani, Hetiti, Aramejci, Asirci, Babilonci, Persijanci i na kraju Aleksandar Makedonski. Tada helenizam prodire u Siriju sa Seleukidskom dinastijom.“⁴⁰

Zemlju kasnije osvajaju Rimljani i u tom razdoblju ona je jedna od najrazvijenijih provincija. Bila je prva hristijanizovana pokrajina u Carstvu. Pri podjeli Rimskog Carstva pripala je Vizantiji.

U 7. vijeku Siriju osvajaju Arapi koji šire islam. Damask je tada bio prijestonica Omejidskog Carstva (660. - 750). U srednjem vijeku je poprište borbi između Vizantije, Arapa i Turaka Seldžuka. U tom razdoblju zemlja je uglavnom razjedinjena, a najvažniji arapski vladar je Saladin. Od 16. vijeka zemljom vladaju Turci Osmanlije koji sprovode dalju islamizaciju. Nakon prvog svjetskog rata postaje francuska kolonija, a ustanak protiv Francuza (1925.-1927) krvavo je ugušen.⁴¹

Godine 1941. proglašena je nezavisnost koja je ostvarena tek 1946. Borbe s Izraelom, vojni udari i neuspješno ujedinjenje 1958. godine s Egiptom u UAR, miješanje u prilike u Libanu kao i Zalivski rat okarakterisale su modernu Siriju.

Prvih 25 godina nezavisnosti bilo je obilježeno političkom nestabilnošću s čestim prevratima i neuspješnim pokušajima stvaranja arapskih federacija s Egiptom i Irakom. Dominirali su arapski nacionalisti i socijalisti iz stranke Baas koja je bila na vlasti i u susjednom Iraku. Izrael je u šestodnevnom ratu 1967. godine okupirao strateški važnu Golansku visoravan na jugozapadu zemlje.

Državni udar ministra obrane Hafiza al-Asada, pripadnika manjinske islamske sekte Alawita 1970. g. označio je kraj razdoblja nestabilnosti. Al-Asad se kombinacijom političke represije i ustupaka ključnim skupinama stanovništva uspio održati na vlasti sve do svoje smrti 2000. g.,

⁴⁰ Jovanović S., „*Sirija, koevka civilizacije*“, Beograd, 2010., str. 12.

⁴¹ Report of the Commission Entrusted by the Council with the Study of the Frontier between Syria and Iraq

a naslijedio ga je sin Bašar. Sirija igra dominantnu ulogu u političkom životu susjednog Libana u kojem je sve donedavno držala jake vojne snage i brojne tajne agente.⁴²

Sirija je danas, na žalost opštu, ponovo u građanskom ratu, kome se ne naslućuje skori kraj.

U Siriji, zemlji s bogatim kulturnim nasljeđem se nalazi mnogo muzeja i biblioteka. Najznačajniji muzej je Nacionalni muzej u Damasku koji sadrži brojne primjere iz azijske, grčke, rimske, vizantijske i islamske umjetnosti. Najveća je biblioteka ona univerzitetska u Damasku s preko 150.000 naslova.

Današnja sirijska kultura i način života je pod velikim uticajem spoljnih činilaca. Najveći je uticaj imao SSSR koji je imao dobre političke i vojne veze sa Sirijom. Uticaj SSSR-a imao je i pozitivnih strana tako da je Sirija jedna od rijetkih arapskih zemalja gdje je postignut visok nivo emancipacije žena.

Iako je školstvo u Siriji besplatno, blizu 30 % stanovništva starijeg od 15 godina je nepismeno. Nepismenost kod muškaraca je blizu 15 %, a kod žena nešto više od 44 %.

U Siriji postoje četiri fakulteta u kojima je sredinom 1990-ih studiralo oko 170.000 studenata. U Damasku postoji i Arapska akademija osnovana 1919. godine. Ta je kulturna institucija jedna od najvažnijih među onima koje se bave proučavanjem arapskog jezika, književnosti, istorije i kulture.⁴³

12.2. Kulturne relacije

Oko 72% sirijskog stanovništva su muslimani, suniti.

Muslimani Aleviti (Alawi) čine 14 % stanovništva, hrišćani oko 12 %, a muslimani šiiti i Druze čine ostale vjerske manjine.

Aleviti (Alawites) predstavljaju ekstremni organak šiitskog islamskog pravca. Oni uglavnom naseljavaju Latakia provinciju, duž obale Mediteranskog mora na zapadu zemlje.

Zajednica hrišćana u Siriji broji oko 2.5 miliona ljudi i većinom su pravoslavci. Oko 1.1 milion sirijskih hrišćana čine pravoslavni Grci, oko 700 hiljada su pravoslavni Sirijci, oko 200 hiljada su Jermeni, a 400 hiljada hrišćana su katolici. Većina hrišćana u Siriji živi u gradovima Alepo, Damask, Homs, Latakia, Saidnaya i Tartous.

Druzi su takođe pripadnici jednog oblika islama, tj. religije koja predstavlja kombinaciju različitih vjera. Druze su nastale iz šiitskog ogranka islama u XI vijeku. Oni koriste arapski jezik i nazivaju sebe muslimanima, iako ih većina muslimana ne smatraju pripadnicima islama. Oni uglavnom žive na krajnjem jugozapadu Sirije, i u okolini gradova Homs i Damask.

Po vjerskom pitanju Sirija je relativno homogena zemlja za razliku od susjednog Libana, no i ovdje postoje značajne vjerske manjine.

---

⁴² Assyrian International News Agency

⁴³ Jovanović S., op. cit., str. 42.

Najveća manjina su nearapski Kurdi kojih ima nešto više od 6 % i žive uz granicu s Turskom i Jermeni koji uglavnom žive u velikim gradovima a obje pripadaju indo-evropskoj rasnoj skupini. Postoji i zajednica Turaka. Od nekadašnje velike Jevrejske zajednice ostalo je samo oko 1.000 članova koji uglavnom žive u Damasku.

Islam nije zvanična državna religija u Siriji. Međutim, prema novom Ustavu Sirije od 2012. godine, predsjednik Republike mora biti pripadnik islama.

Takođe, Ustav Sirije predviđa da će država poštovati sve religije i da će obezbijediti slobodu vršenja vjerskih obreda koji ne narušavaju javni red. Ustav predviđa i da će statusi vjerskih zajednica biti zaštićeni i poštovani.

Prema Ustavu Sirije, zvanički jezik u zemlji je arapski jezik.

Osim arapskog u upotrebi su i kurdski, jermenski i aramejski jezik. Francuski i engleski jezik takođe se koriste, ali uglavnom u većim gradovima.

Očekivani životni vijek u Siriji iznosi 74 godine za muškarce i 78 godina za žene.

13. EGIPAT

Slika 15: Keopsova piramida

Izvor: www.google.com

Keopsova piramida ili Velika Keopsova piramida je najveća od tri velike egipatske piramide. Sagrađena je oko 2900. godine p.n.e. Nalazi se u egipatskom gradu Gizi, na zapadnoj obali rijeke Nil blizu Kaira. Smatra se da je oko 100.000 ljudi gradilo Keopsovu piramidu punih 20 godina. Svaki kamen bio je visok 2 m, neki su dugi i po 5 m. Blokovi krečnjaka i granita od kojih je sagrađena ova piramida i koji su vađeni iz kamenoloma na lijevoj obali Nila dopremani su čamcima niz rijeku. To se moglo raditi jedino u proljeće kada se Nil izlivao pa je zato trebalo 20 godina i negdje oko 500.000 plovidbi da se donese potrebna količina kamena. Pošto bi se kameni blokovi prevezli grupa ljudi je vukla blokove na sankama. Svaki blok je težio 2 tone. Blokove bi uredno ređali, a druga grupa ljudi ih je izvlačila do mjesta

gdje se gradila piramida. Kada je sagrađena piramida je bila 145,75 m visoka, ali se tokom godina tako reći smanjila za 10 m. Površina piramide bila je prekrivena veoma glatkim skoro neprimjetnim krečnjakom. Svaka strana piramide orijentisana je na po jednu stranu svijeta istok, zapad, sjever i jug. Piramida se sastoji od oko 2.300.000 kamenih blokova. Na sjevernoj strani je ulaz. Unutrašnjost piramide čine tri prostorije povezane mnogobrojnim hodnicima. U srcu piramide je kraljeva odaja gde je smješten sarkofag napravljen od crvenog granita.

13.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)

Stari Egipat je naziv koji se koristi za civilizaciju koja je nastala oko 3.300. godine p.n.e. u dolini Nila, na području današnje države Egipat. Ona predstavlja jednu od najstarijih civilizacija u historiji. Imala je značajan uticaj na razvitak Antičke Grčke, Rimskog Carstva i zapadne civilizacije uopšte. Nijedna druga civilizacija u vrijeme egipatskih faraona nije se mogla takmičiti sa drevnim Egiptom - moćnom državom poznatom po velelepim građevinama i izuzetnim bogatstvom. Osnovni razlog nadmoći Egipta u to doba bila je velika geografska prednost, oličena u moćnoj rijeci Nil. Desetinama hiljada godina centar života i razvoja u Egiptu bila je upravo ova rijeka. Za Egipat se i danas sa pravom kaže da je dar rijeke Nil, jer su dvije najvažnije oblasti u Egiptu velika delta (ušće) Nila i dolina Nila.

Riječ "faraon" znači "onaj koji živi u palati". Egipćani su se odnosili prema svojim faraonima kao prema bogovima oličenim u različitim oblicima - predstavnicima na Zemlji. Oni su vjerovali da zahvaljujući njihovom služenju vladar uspijeva da svako jutro podigne Sunce na nebo i natjera Nil da naplavi široka područja plodnim muljem krajem svakog ljeta. Faraon je bio svemoćan, a njegova moć apsolutno neosporna. Osnovna dužnost faraona bila je da gradi i održava hramove bogova. Dodirivanje faraona kažnjavalo se smrću.

Egipatska umjetnost je umjetnost iz slikarstva, arhitekture i drugih vrsta umjetnosti starog Egipta iz vremena vladavine faraona. Egipat je riječ grčkog porijekla. Razvojne faze umjetnosti se uglavnom podudaraju sa razvojem historije i političke historije Egipćana. Egipatska umjetnost je bila kulturnog karaktera. Vezana je za hramove i grobnice i njihovu unutrašnjost - nije namijenjena prostorima čovjekovog življenja. Umjetnička djela su potpuno izolovana od masa - ulazi u grobnice su pažljivo skrivani. Nema prave narodne umjetnosti. Ona je vezana za provincije i napreduje sporo, naporno prateći opšti razvoj.⁴⁴

Narmerova paleta predstavlja možda prvo umjetničko djelo u historiji, u smislu da nije nastalo u magijske svrhe, već da govori o konkretnom događaju i konkretnoj osobi. Sa prednje strane palete je prikazan kralj Narmer kako ubija neprijatelja (vjerojatno kralja Donjeg Egipta) pod pokroviteljstvom boga sunca Horusa, predstavljenog u vidu sokola. Sa druge strane su dvije životinje isprepletenih dugih vratova, koje vjerojatno predstavljaju ujedinjenje Gornjeg i Donjeg Egipta.

Glavne atrakcije u Egiptu su svakako piramide u Gizi koje se nalaze jugozapadno od područja Kaira. Piramide su nastale za vrijeme vladavine tri egipatska faraona (Khufu, Khafre i

---

⁴⁴ Jovanović S., „*Arapska Republika Egipat*“, Beograd, 2004., str. 31.

Menkaure). Velika piramida faraona Khufua je najviša piramida (trenutna visina je oko 138 metara), no Khafrova se čini višom zato jer je sagrađena na većoj nadmorskoj visini.

Veliku kulturno historijsku atrakciju predstavlja i Dolina kraljeva. Tokom gotovo 500 godina kraljevi i vladari Egipta su bili sahranjivani u Dolinu kraljeva.

U Dolini kraljeva se nalaze 63 grobnice nastale između 1.600. i 1.100. godine prije Hrista. neke su male, druge poprilično kompleksne, a praktično sve osim Tutankamonove grobnice su kroz historiju opljačkane. Zanimljivost oko grobnica i katakombi su crteži na zidovima sarkofaga i grobnica egipatskih vladara. Na crtežima se mogu vidjeti mitološke priče i procesi sahranjivanja vladara.

Egipatska kuhinja se malo razlikuje od regiona do regiona. Jela su uglavnom napravljena od mahunarki ili pasulja, luka, paradajza i lisnatog zelenog povrća i izdašno začinjena bijelim lukom i začinima koji im daju poseban ukus. Pirinač je omiljen u Egiptu, posebno sorta poznata na Bliskom istoku kao “egipatski pirinač”. Uticaj kolonizacije se osjeća i u kuhinji. Definitivno se može vidjeti uticaj turske okupacije u vidu sarmica od vinove loze, baklave i kebaba. Engleska je ostavila svoj pečat u vidu različitih sireva. Bijeli sos je nastao pod francuskim uticajem od bešamela. Ali, postoje dva jela koja su zaista egipatska. Najpoznatija jela su foole meddamis i koshari. Zvuče egzotično i orijentalno, a ustvari ova dva jela se pripremaju od najjednostavnijih i uobičajenih namirnica. Foole meddamis se pravi od sušenog fava pasulja, a Koshari se pravi od braon sočiva i pirinča. Fava pasulj se u Egiptu jede svaki dan. Za doručak i za večeru, najčešće se jede kao pire sa uljem, kuminom i sokom od limuna, serviran u pita hlebu. To je uobičajeni egipatski doručak. Koshari, drugo najpoznatije jelo u Egiptu je kombinacija pirinča, sočiva, tjestenine i prženog luka serviran sa sosom koji može biti blag ili ljut. Sočivo je izvor proteina koji dopunjuje pirinač. Prženi luk se koristi za ukrašavanje i dodavanje arome, a sos se može napraviti od paradajza ili na bazi sirćeta. Tjestenina pruža više ugljenih hidrata pa čini cijelo jelo izdašnjim i daje sitost.

Uobičajeno, obrok počinje supom koja se služi uz lepinje: pita hljeb ili aish lepinju. Meso mnogim Egipćanima nije dostupno, pa se uglavnom koristi za aromatizovanje čorbi ili pirinčanih jela. Ako se jede samo meso, ono je obično na žaru (kebab), pečeno ili punjeno pirinčem. U zavisnosti od porodičnog budžeta, meso se jede jednom ili dva puta nedjeljno, a možda samo jednom ili dva puta mjesečno. Svakodnevni obroci su povrće, fava pasulj, jaja ili zrnevlje. Falafel, prženi pire od pasulja ili leblebija sa biljkama je delikates koji se često nalazi na Srednjem Istoku i predstavlja ukusnu užinu. Jela u Egiptu se gotovo uvijek služe sa salatama i umakom, kao što je babaganoush napravljen od pasiranog patlidžana ili fuul – kombinacija boranije, limuna i bilja.

Desert je obično pecivo punjeno smokvama, urmama i orasima, i natopljeno medom, kao što je baklava, ili mahallabiiiaa (sutlijaš) pripremljen sa ružinom vodom i posut začinima. Jogurt i voće, posebno pomorandže, urme i smokve se često jedu kao desert.

Najpopularnije piće u Egiptu je čaj, a omiljeni ukusi su menta i delikatni spoj bilja i jake kafe. Voćni napici su široko dostupni, posebno lokalni specijalitet karkadai – napitak od sušenog hibiskusa.

13.2. Kulturne relacije

Prema popisu stanovništva iz 2006. Egipat je imao 72.798.031 stanovnika. Prosječna gustina naseljenosti je 75 stanovnika na km². Stanovništvo se munjevito povećava zahvaljujući visokom natalitetu. Egipat je npr. 1976. imao "tek" 36.626.204 stanovnika.

Stanovnici su uglavnom Egipćani iz arapske jezičke grupe (99 %), arabizirani potomci hamitsko - semitskih starih Egipćana. Snažan predarapski element očuvan je prije svega među Koptima i seoskim stanovništvom u unutrašnjosti (tzv. felasi).

Na krajnjem jugu žive hamitski Nubijci (oko 200.000). Pri gradnji Asuanske brane preseljeni su sjeverno od Asuana. U pustinji još živi oko 50.000 Beduina.

Po vjeroispovijesti stanovnici su sunitski muslimani (oko 90 %) i hrišćani (oko 10%), najviše Kopti. Pripadnici Koptske crkve po službenim procjenama čine oko 6 % stanovništva, a po njihovim vlastitim procjenama 10 - 12 % stanovništva. Osim njih, postoje i druge hrišćanske zajednice (protestanti, katolici, grčki pravoslavci, armenski hrišćani, sirijski, maronitski hrišćanii itd.).

Etničke manjine u Egiptu su beduinski Arapi na Sinajskom poluostrvu i u Arapskoj pustinji, berbersko stanovništvo u oazi Siva i Nubijci u najjužnijem dijelu Egipta.

Mali broj Grka, Italijana, Jevreja i ostalih manjina se stopio sa domaćim hrišćanskim i muslimanskim stanovništvom, ili je emigrirao.

„U Egiptu živi oko 500.000 do 3.000.000 izbeglica i azilanata. Od toga je oko 70.000 palestinskih izbeglica i 150.000 iračkih izbeglica. Najveći broj izbjeglica su sudanske izbjeglice, čiji je broj neutvrđen, ali se procjenjuje na 2 do 5 miliona.“⁴⁵

Postoje dva glavna staleža u Egiptu. U prvi spadaju elita i obrazovana zapadna visoka i srednja klasa. Drugoj grupi, koja je znatno veća, pripadaju siromašni farmeri, gradsko stanovništvo i radnička klasa. Postoje ogromne razlike u načinu života, navikama, ishrani, oblačenju itd.

U prošlosti žene iz nižih staleža radile su u poljima sa svojim muževima da bi mogli izdržavati svoju porodicu, dok su žene iz visokih staleža ostajale u kućama ističući da su njihovi muževi dovoljno bogati da mogu sami da izdržavaju porodicu. Danas mnoge žene rade i zbog toga nose šalove oko glave koji podsjećaju da su one i dalje muslimanske žene iako rade van kuće.

---

⁴⁵ Egypt from "U.S. Department of State/Bureau of Near Eastern Affairs". United States Department of State, 2008.

14. TUNIS

Slika 16: Džamija Zajtuna ("Džamija masline")

Izvor: www.google.com

Najstarija džamija u državi, Džamija Zajtuna ("Džamija masline"), koja je osnovana 698. i izgrađena do 732. godine, nalazi se u samom središtu Medine.

14.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)

Tunis je država koja se na sjeveru i na istoku graniči sa Sredozemnim morem. Na zapadu ima granicu s Alžirskom (965 km), a na jugoistoku s Libijom (459 km). Ime države dolazi od imena njenog glavnog grada, Tunisa, koji se nalazi na sjeveru zemlje. Oko 40 % teritorija države pokriva saharska pustinja dok je ostatak zemlje vrlo plodan. Ovaj prostor je kolijevka kartaške civilizacije pa je poslije žitnica Rimske imperije. Od 1957. godine, Tunis je predsjednička republika. Danas je član brojnih svjetskih i regionalnih organizacija uključujući Arapsku Ligu, Afričku Uniju te Zajednicu sahelo-saharskih država.⁴⁶

Tunisku kulturu obogaćuje 3.000 godina stara istorija i na njoj se mogu naći tragovi punske, arapske, turske, afričke, evropske i islamske kulture, kao i brojni uticaji dinastija koje su vladale zemljom. Istorijska mjesta (amfiteatar u El Džemu), muzeji (Nacionalni muzej u Bardou), gradska arhitektura (Sidi Bu Said s arapsko-andaluškim uticajem), kuhinja (francuski bageti, sirevi i kroasani, kao i italijanske tjestenine) i muzika, svjedoče o miješanju raznih mediteranskih kultura.

Istorijski grad Kartagina je bila smještena preko puta centra modernog Tunisa. Pod vladarskim dinastijama Almohada i Hafside, od 12-tog do 16-tog vijeka, Tunis je bio izrastao u jedan od najvećih i najbogatijih gradova Islamskog svijeta.

Tunis postaje glavni grad države Tunis za vrijeme dinastije Hafside, i biva vodeći centar trgovine s Evropom. Turci pod komandom slavnog Sulejmanovog paše Hajredina Barbarose zauzimaju grad 1534. g. Poslije 1591. g. turski guverneri (begovi) dobijaju prividnu nezavisnost, a grad se razvija kao centar trgovine i gusarenja.

---

⁴⁶ Jovanović S., „Republika Tunis - oaza raskošne lepote i gostoprimstva“, Beograd, 2005., str. 5.

Tunis ima oko 700 historijskih građevina, uključujući palate, džamije, mauzoleje, medrese i fontane, koje datiraju još od perioda Almohada i Hafsida.

Ruševine Kartagine su u blizini, u sjeveroistočnom pravcu od grada. Kartagina je grad osnovan u devetom vijeku prije nove ere, koji je razaran više puta. Brojni su i ostaci feničanskih, rimskih i vizantijskih naseobina.

Tuniško jezgro je na UNESCO-voj World Heritage Sites listi, od 1979. g. U starom zbijenom dijelu grada prepunom aleja i natkrivenih prolaza, nalazi se islamski univerzitet (osnovan 732. g, a obnovljen u 9. vijeku), mnogo džamija i ostalih zgrada (sveukupno oko 700 spomenika).

Najstarija džamija u državi, Džamija Zajtuna ("Džamija masline"), koja je osnovana 698. g. i izgrađena do 732. g., nalazi se u samom središtu Medine. Potpuno je obnovljena 864. g. kada joj je dodan i Univerzitet Zajtuna, postala je ne samo vjersko i kulturno središte, nego i pretpostavka nezavisnosti Tunisa. Tu su i brojne druge džamije kao što su: Hanefijska Džamija u Kasabi iz 1230. g. s prepoznatljivom kupolom i minaretom koji je najviši u gradu, Ksarova džamija iz 12. vijeka koja se nalazi na gradskim vratima Baba Menara, Džamija Jusufa Deja iz 1631. g. koja je najprije bila javna govornica, Džamija Hammouda paše iz 1655. g., Džamija Sidi Mahrez iz 1692. g. je najveća Hanefijska džamija i izgledom podsjeća na Sulejmaniju u Istanbulu, Džamija Saheb Ettabaâ iz 1814. g. je posljednja koju su izgradili Tunižani prije francuske okupacije.

U Medini se nalazi i Begova palata (Dar al-Bej) u kojoj se miješa arhitektura i stilovi raznih kultura jer se vjeruje kako je izgrađena na mjestu starije palate Zaibida II., koja je opet izgrađena preko rimskog pozorišta.

Veoma privlačan i značajan je i Muzej Bardo, u kojem se nalazi najveća kolekcija rimskih mozaika na svijetu i El Džemu, gradiću u središtu zemlje, sa fascinatnim koloseumom, trećim po veličini u svijetu, koji je svake godine domaćin Međunarodnog festivala muzike.

Posjeta Tunisu nije kompletna bez obilaska Sahare, njenih živopisnih pejzaža i oaza. Sahara je popularna za vikend ture, sa jahanjem kamila, vožnjom džipom po pješčanim dinama i posjetom Berberima, koji žive u pećinama ukopanim u pijesak.⁴⁷

Nemoguće je zaobići glavni grad i trijumfalnu kapiju Tunisa smještenu podno velike Medine. Francuska se ovdje osjeća na svakom koraku, a i stanovnici prijestonice ističu svoj evropski duh u arapskom pakovanju.

Tipična arhitektura andaluzijskog stila ustanovljena je u XVIII vijeku, a karakteristične boje, bijela i plava, propisane su kao obavezne dolaskom Francuza. Ono što vizuelno ostaje duboko urezano su prelijepa vrata i prozori kuća na brdu Monmartru ispod koga se pružaju predivne plaže. Legenda kaže da ako prošetate kamenim uličicama Sidi Bu Saida i zakucate teškim alkama od kovanog gvožđa na najveća plava vrata, sreća će vas pratiti, a snovi će vam biti ostvareni.

---

⁴⁷ Ibid., str. 21.

Tunis posjeduje 1.300 km najljepših plaža na Mediteranu. Od onih prijatno izdvojenih blizu neravnog i živopisnog terena na sjevernoj obali, kao što su Raf Raf i Sidi Ali el Meki, pa do onih divnih pješčanih, oivičenih palmama, koje se blago spuštaju ka toploj vodi oko idiličnog ostrva Đerba. Potpuno su bezbjedne i sasvim prikladne za čitav niz uzbudljivih vodenih sportova, ili jednostavno za izležavanje i upijanje sjajnog sunca tokom čitave godine.

Nacionalna jela su kus kus, jagnjeće ili riblje meso sa povrćem i mljevenom pšenicom i brik, palačinke punjene jajima, sirom i mesom, pečene u vrućem ulju, koje se u Sahari služe ispod berberskih šatora, uz pistaće, čaj, urme i sočno voće.

14.2. Kulturne relacije

Jezici koji se govore u Tunisu jesu tuniski arapski (maternji jezik većine stanovništva koji je nastao iz književnog arapskog i nema službeni status) i književni arapski (službeni jezik koji se uči od predškolskog obrazovanja). Veoma veliki broj Tunižana govori francuski (jezik kulture koji se uči od osnovne škole), a često se u osnovnoj školi predaje i engleski. U srednjoj školi obavezno je učenje četvrtog jezika, a u izboru su: njemački, španski, italijanski, ruski i kineski. U Đerbi i nekoliko drugih regija na jugu zemlje mogu se naći govornici berberskih dijalekata šelha i nafusi. Obrazovanje je besplatno i obavezno za svu djecu do 16 godina. Stopa nepismenosti u zemlji 2004. g. bila je 22,9 %. Stopa obrazovanja djece od 6 godina bila je 99 %, jednaka i za dječake i za djevojčice.

Stanovništvo Tunisa čine 99 % muslimana. Ostalo čine hrišćani.

Keruan je sveti grad za mnoge muslimane, i mnogi muslimani suniti ga smatraju četvrtim najsvetijim gradom za islam, poslije Meke, Medine i Jerusalima, i najsvetijim gradom Magreba.

Uslovi za život u ovoj zemlji su zaista harmonični, klima je prijatna bez velikog raspona temperatura, u saobraćaju nema gužve, a Tunižani su dobroćudni i opušteni. Oni ne rade previše niti su pod stresom.

„Prije podne polako, a popodne ne prebrzo“ stav je koji diktira i ponašanje u poslovnom svijetu Tunižana u kom je svim stranama jasno da sve može da se obavi - i sutra.

Ovdje se turista osjeća bezbjedno, stopa kriminala je izuzetno niska, a islam ni u kom slučaju nema razmjere fundamentalizma, štaviše prisutna je snažna proevropska orijentacija.

Tunišani su neposredni, nasmijani, znatiželjni i zanimljivi, ali i siromašni. Upravo zato ih se treba i paziti, jer se svaka trgovina u suku ili Medini, koja je kao staro jezgro opasano zidinama obilježje svakog tuniskog grada, završi i pored cenjkanja do besvjesti, osjećajem da su vas ipak prevarili.

Na svakom koraku kroz ovu zemlju, jako je važno biti spreman na to da sposobni trgovci gledaju kako da pređu turistu, onako bezobrazno, na sitno, i uz vječni osmjeh, pa je jako bitno račun u restoranu provjeriti. Osmjeh sa lica Tunišana ne spada ni poslije 18 ili 20 sati svakodnevnog rada.

15. ALŽIR

Slika 17: Maquam E' chahid

Izvor: www.google.com

Maquam E' chahid je spomenik podignut kao sjećanje na alžirski rat za nezavisnost od francuske okupacije (1954. -1962. g). Izgrađen je u obliku tri uspravna palmina lista, a na vrhu svakog urađena je statua vojnika.

15.1. Kulturne teme (umjetnost i hrana)

Alžir je država u sjevernoj Africi na Mediteranu između Maroka i Tunisa.

Bogata istorija Alžira vidljiva je na arhitekturi: turske palate, džamije, francuske kolonijalne kuće, moderni bulevari.

Notre Dame d'Afrique je bazilika sa kraja 19.vijek. S obzirom da je smještena na brdu na oko 120 m visine, žičara je jedino prevozno sredstvo koje vodi do nje. Simbolična i religijska važnost ove bazilike može se vidjeti iz redova ispisanih na apsidi: Gospo od Afrike moli za nas i za muslimane (Notre Dame d'Afrique priez pour nous et pour les Musulmans).

Dolina Mzaba je proglašena kulturnom baštinom UNESCO-a 1982. godine, kao primjer izvanredne adaptacije ljudske naseobine prirodnom okruženju.

Djemila je planinsko selo koje je smješteno u blizini sjeverne obale Alžira. Ovdje se nalaze jedni od najbolje sačuvanih ostataka Berbersko-Rimskog građevinarstva. Ono što je izuzetno važno je to da je od 1982. g. Djemila postala zaštićeni spomenik UNESCO-ve svjetske kulturne baštine. Jedan od glavnih razloga za to je što se u Djemili na jedinstven način predočava primjer rimskog građevinarstva i arhitekture u planinskom okruženju. Najvažnije građevine u Djemili su pozorište, dva trga, bazilike, hramovi, slavoluci, kamene ulice i kuće. Mnoge građevine u Djemili su ukrašene prelijepim i vrijednim mozaicima. Isto tako, cijelo

mjesto je vrlo dobro očuvano, a iskopavanja na lokalitetu su započeta tek početkom 20. vijeka.

Tassili n'Ajjer je planinski lanac koji je smješten u saharskoj pustinji na jugoistoku Alžira, čiji je veliki dio zaštićen unutar granica istoimenog Nacionalnog parka. Zbog velikog broja endemskih biljnih vrsta koje uspijevaju na ovom području kao što su saharski čempresi i aromatična saharska mirta i zbog pronalaska istorijskih slika u pećinama, Tassili n'Ajjer ne samo da je pod zaštitom UNESCO-a kao rezervat biosfere, već i kao spomenik svjetske kulturne baštine. Za ovaj Nacionalni park je karakteristično to da se sastoji od pješćanih stijena nastalih uslijed erozije. Na području parka se nalazi oko 300 prirodnih kamenih lukova. Vegetacija u ovom parku je nešto bogatija u odnosu na pustinju koja ga okružuje zbog svog smještaja na uzvišenju kao i zbog mogućnosti pješćanih stijena da zadržavaju vodu.

Kabili su pripadnici berberske etničke skupine i predstavljaju najveću homogenu kulturnu zajednicu u Alžiru. Iako su prisutni i u ostalim dijelovima Alžira, Kabili istorijski nastanjuju regiju Kabiliju na sjeveroistoku Alžira koja je po njima i dobila ime. Usljed velikih iseljavanja iz Alžira tokom 19. i 20. vijeka danas veliki broj Kabila žive i u Francuskoj, Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi. Posebno je važno istaknuti da Kabili čine oko 80% berberskog stanovništva u Alžiru, zbog čega se ovdje često naziv za Berbere i Kabile uzima kao sinonim. Isto tako Berberi pored Arapa predstavljaju drugi ustavno priznati narod u Alžiru. Kabili sa ponosom ističu da govore kabilskim jezikom koji pripada berberskoj jezičnoj skupini, iako se mnogi od njih vrlo dobro služe i arapskim, francuskim ili engleskim jezikom. Kabili su pretežito pripadnici sunitskog islama, ali među njima takođe ima hrišćana.⁴⁸

Kada je u pitanju gastronomija Alžira, može se sa pravom reći da se maslinovo ulje koristi u neograničenim količinama. Na paklenom jugu zemlje uglavnom se daje prednost hladnim jelima i bogatim salatama. Meso se najčešće prži ili griluje i često umjesto pribora za jelo koriste sopstvene prste. Pirinač, krompir, kus-kus i hljeb čine osnovu gotovo svakog jela. Maagouda su sočni krompir-kolačići. Krompir se peče uz ogromnu količinu maslinovog ulja sve dok ne dobije braonkastu boju i čips formu. Dosta je zastupljena i čorba, supa u koju trpaju sve i svašta i koja je prilično teška za one koji nijesu navikli na takvu mješavinu.

Islamska vjera zabranjuje konzumaciju alkohola, pa je zato prezaslađeni pjenušavi čaj od mente piće broj 1 u Alžiru. Vino i pivo se ne može naći u svakoj radnji ili restoranu.

15.2. Kulturne relacije

Zvanični jezik je Arapski, maternji jezik za oko 80% populacije, ostalih otprilike 20 % govori berberske jezike poput Kabile, Čauia, Tamahaka, osim jedne oaze, Tabelbala, gdje se govori dijalekt jezika Songaj. Dosta ljudi govori francuski, ali to je jezik koji se mahom uči u školama, a vrlo rijetko je maternji jezik.

Vjeroispovijest gotovo svih Alžiraca je sunitski Islam koji je i državna religija. Službene statistike govore da su od svih Alžiraca, 99 % muslimani. Nesunitski muslimani u Alžiru su

---

⁴⁸ Natek, K. i Natek, M., „*Države svijeta*“ (prijevod sa slovenskog Opačić, V. et all). Mozaik knjiga, Zagreb, 2010., str. 376.

ibadi, kojih je 200 hiljada. Takođe u Alžiru živi oko 150 hiljada hršćana, od kojih je 10 hiljada rimokatolika, od 50 do 100 hiljada evangeličkih protestanata.

Jako je puno muškaraca koji provode vrijeme oko pijace, okreću se za ženama i dobacuju na maternjem jeziku. I u prodavnicama rade isključivo muškarci, počev od piljarnica, preko prodavnica mesa do radnji sa donjim vešom. Radnje su otvorene od 8 ujutru, pa se onda od 12 do 15 popodne zatvaraju. To je vrijeme za molitvu, ručak i odmor. Uveče rade do 19. Žene su obavijene tkaninom, kako bi se prekrilo svaki ženski atribut. Izbjegavaju turiste i zaziru od foto-aparata.

Na sjeveru Sahare, 600 km južno od prijestonice Alžira, žive Mozabiti, koji pripadaju grupi alžirskih Berbera. Njihova kultura, jezik i običaji su veoma specifični i različiti od drugih djelova Alžira. Veoma su religiozan i konzervativan narod. Oni su takođe veoma poštovani jer čuvaju svoju tradiciju nepromijenjenu već više od 1.000 godina.

Mozabiti pripadaju ibaditskoj sekti islama. Za njih je lična privatnost veoma važna. Njihova ulazna vrata nikad ne gledaju direktno na ulazna vrata susjedne kuće, da bi se izbjeglo neželjeno zavirivanje u tuđi dom. Žene je zabranjeno slikati, a ako želite da slikate muškarce ili djecu, obavezno prvo morate pitati za dozvolu. Žene su zamotane u bijele ogrtače koji im prekrivaju čitavo tijelo i lice, jedino je otkriveno jedno oko, koje im omogućava da se kreću. Muškarci nose bijele kapice i tradicionalne "vrećaste" pantalone-nepogrešivi znak da su pripadnici Mozabita.

„Alžir je država koja ima značajno iskustvo u borbi protiv unutrašnjeg terorizma i islamskog radikalizma. Iako je intenzitet terorističkih aktivnosti, posebno u gradovima poslednjih godina značajno smanjen, još uvek se registruju povremeni teroristički napadi ograničenog dometa koji su prvenstveno usmereni protiv snaga reda - policije, žandarmerije i vojske. Na određenim lokalitetima u većim gradovima prisutan je ulični kriminal, koji dobija agresivnije forme u večernjim časovima. Preporučuje se diskretno ponašanje na javnim mestima, naročito u unutrašnjosti, i izbegavanje kretanja u alkoholisanom stanju“⁴⁹

---

⁴⁹ Ministarstvo spoljnih poslova republike Srbije, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/konzularni-poslovi/putovanja-u-inostranstvo/vize-za-inostranstvo-i-informacije-o-drzavama/100-spisak-zemalja-za-putovanje-u-inostranstvo/10426-alzir-konz?lang=lat>, Datum i vrijeme konekcije: 13.05.2015., 00:00 h

ZAKLJUČAK

Rad, kroz brojne kulturne znamenitosti i zanimljivosti, nastoji prostor kulture i običaje Mediterana učiniti primamljivim svim potencijalnim čitaocima.

Mediteran je vremenom postao veoma urbanizovano područje naše planete. Kao što je u radu i navedeno, na njegovim obalama i u zaleđu nalaze se neki od najljepših i najvećih gradova ovog dijela svijeta.

Posebno je interesantan i zanimljiv sa kulturnog stanovišta, jer su u svakom dijelu Mediterana, u svakom dijelu bilo koje zemlje, zastupljene znatne kulturne razlike, kako vjerske, religiozne, tako i u načinu života, običajima i slično.

Jedinstvo Sredozemnog mora i susjednih teritorija, povezanih istorijskim, političkim i kulturnim odnosima je nastalo ne na osnovu nacionalnih karakteristika njegovog stanovništva, već zahvaljujući intenzivnoj kulturnoj razmjeni, u kojoj je sam Mediteran odigrao ulogu velikog posrednika.

Karakteristika ove oblasti je i njegoa ogromna prostranost od istoka prema zapadu, od Gibraltarskog moreuza ("Herkulesovih stubova") do bliskoistočnih regiona Helesponta "Helino more" (Dardaneli), sirijsko - feničanske obale, Male Azije i graničnih teritorija sjeverne obale Afrike uključujući i Egipat. Ova ogromna teritorija ipak nikada nije izrasla u samostalan živi organizam. Njeno jedinstvo često je politički predstavljano u konceptu univerzalnog carstva. Aleksandar i Cezar su nastojali da ga kao takvog i ostvare.

Ipak ideja jedinstva Mediterana je bar djelimično realizovana, ne na političkom, već na kulturnom planu. Helenizam, proklamovan pobjedničkom kampanjom Aleksandra Velikog, odlučno je promovisao kulturno ujedinjenje antičkog svijeta. Helenizam je postao duhovna preteča hrišćanstva, koji je na kraju objedinio zajednicu i proširio je od Islanda do Indije.

Duhovno jedinstvo antičkog svijeta postavilo je temelje zapadne civilizacije a to znači i sadržaj života modernog svijeta. Današnji čovjek duguje antičkom svijetu, naročito Grcima, za sadržaj i oblik zapadne nauke a Rimskom carstvu treba da zahvali za nastanak rimskog prava. Ideja o evropskoj civilizaciji prvi put je postala stvarnost u Grčkoj putem bezvremenih djela reprezentativne umjetnosti, pojave tragedije i historiografije, nastanka zapadne filozofije.

Ovome treba dodati i doprinos arapske, turske, jevrejske civilizacije kao i mnogih drugih civilizacija koje su postojale na ovim prostorima.

Sve ove tekovine današnje civilizacije trebamo zahvaliti Mediteranu.

LITERATURA:

Knjige:

1. Braudel F., „Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II“, Antibarbarus, 1998.
2. Čelebi E., „Putopis o Bosni i Hercegovini“, Sejtarija, Sarajevo, 1999.
3. Ivančević R., „Umjetničko blago Hrvatske“, Motovun, 1993.
4. Jelinčić, D.A. „Abeceda kulturnog turizma“, Intermedia, Zagreb, 2008.
5. Jovanović S., „Arapska Republika Egipat“, Beograd, 2004.
6. Jovanović S., „Republika Tunis - oaza raskošne lepote i gostoprimstva“, Beograd, 2005.
7. Jovanović S., „Sirija, kolevka civilizacije“, Beograd, 2010.
8. Kalčić M., „Mediteran- more različitosti“, Pula, 2008.
9. Kroeber, Kluckhohn, famous Culture, „A Critical Review of Concepts and Definitions“, (1963,1952)
10. Marušić A., Mantić M., „Sociologija“, Zagreb, Panorama, 1967.
11. Natek, K. i Natek, M., „Države svijeta“, (prijevod sa slovenskog Opačić, V. et all). Mozaik knjiga, Zagreb, 2000.
12. Nikić S., „Kultura Mediterana“, Tivat, 2015.
13. Rus Z., „Apstraktna umjetnost u Hrvatskoj“, Split, 1985.
14. Stanojević, Zečević O., „Kulturne relacije“, Evropski univerzitet, Beograd, 2008.

Web stranice:

1. <http://www.scribd.com/doc/148960826/FERNAN-BRODEL-Mediteran#scribd>, Datum i vrijeme konekcije, 11.04.2015., 11 h
2. weebly.com/narodi-europe.htm, Datum i vrijeme konekcije: 21.04.2015., 16 h
3. Turska – kultura i bogatstvo gastronomije, www.hranazadusu.com, Datum i vrijeme konekcije: 28.04.2015., 22:40 h
4. Proleksis enciklopedija, Hrvatska, 2015., www.poleksisenciklopedija.com, Datum i vrijeme konekcije: 28.04.2015., 23:05 h
5. Hrvatski obrazovni portal Zbornica, Kulturno povjesne znamenitosti Hrvatske, www.zbornica.com, Datum i vrijeme konekcije: 25.04.2014., 10:43 h
6. Hrvatska turistička zajednica, Gastronomija i enologija, <http://croatia.hr/hr-HR/Otkrij-Hrvatsku/Gastronomija-i-enologija>, Datum i vrijeme konekcije: 21.04.2015., 11:15 h

7. Hrvatska.eu, Zemlja, ljudi i gastronomija, <http://www.croatia.eu/article.php?lang=1&id=49>, Datum i vrijeme konekcije: 26.04.2015., 21:10 h
8. Wikipedia, Slobodna enciklopedija, Kultura Bosne i Hercegovine, http://bs.wikipedia.org/wiki/Kultura_Bosne_i_Hercegovine, Datum i vrijeme konekcije: 29.04.2015., 11 h.
9. Bosanska gastronomija i kuhinja, http://www.panacomp.net/bosna_i_hercegovina?s=bosanska_gastronomija, Datum i vrijeme konekcije: 04.05.2015., 14:38 h
10. PC Pana Comp, Zemlja Čuda, http://www.panacomp.net/crna_gora?s=crnogorci, Datum i vrijeme konekcije: 14.05.2015., 00:33 h.
11. weebly.com/narodi-europe.htm, Datum i vrijeme konekcije: 07.05.2015., 14:02 h

Ostali izvori:

1. Skoko B., „Analiza – hrvatski identitet, vrijednosti i mentalitet“, Večernji list, Obzor, 16.veljače 2013.
2. Report of the Commission Entrusted by the Council with the Study of the Frontier between Syria and Iraq
3. Assyrian International News Agency
4. Egypt from “U.S. Department of State/Bureau of Near Eastern Affairs”. United States Department of State, 2008.

Slike:

1. Slika 1: Koloseum u Rimu, Izvor: www.google.com
2. Slika 2: Sagrada familia, Barselona, Izvor: www.google.com
3. Slika 3: Akropolj, Grčka, Izvor: www.google.com
4. Slika 4: Aja Sofija, Istanbul, Izvor: www.google.com
5. Slika 5: Luvr, Pariz, Izvor: www.google.com
6. Slika 6.: Palais du prince, Izvor: www.google.com
- 7.Slika 7.: La Valleta, Izvor: www.google.com
8. Slika 8: Konkatedrala sv Jovana, Izvor: Autor
9. Slika 9: Parohijska crkva Sv. Publiju, Izvor: Autor

10. Slika 10: Dioklecijanova palata, Izvor: www.google.com
11. Slika 11: Kozja ćuprija na Miljacki, Izvor: www.google.com
12. Slika 12: Bogorodica Odigitrija Filermska, Izvor: www.google.com
13. Slika 13: Et'hem Bey džamija, Izvor: www.google.com
14. Slika 14: Rimski amfiteatar u Bosra al-Sham, Izvor: www.google.com
15. Slika 15: Keopsova piramida, Izvor: www.google.com
15. Slika 16: Džamija Zajtuna ("Džamija masline"), Izvor: www.google.com
16. Slika 17: Maquam E' chahid, Izvor: www.google.com